

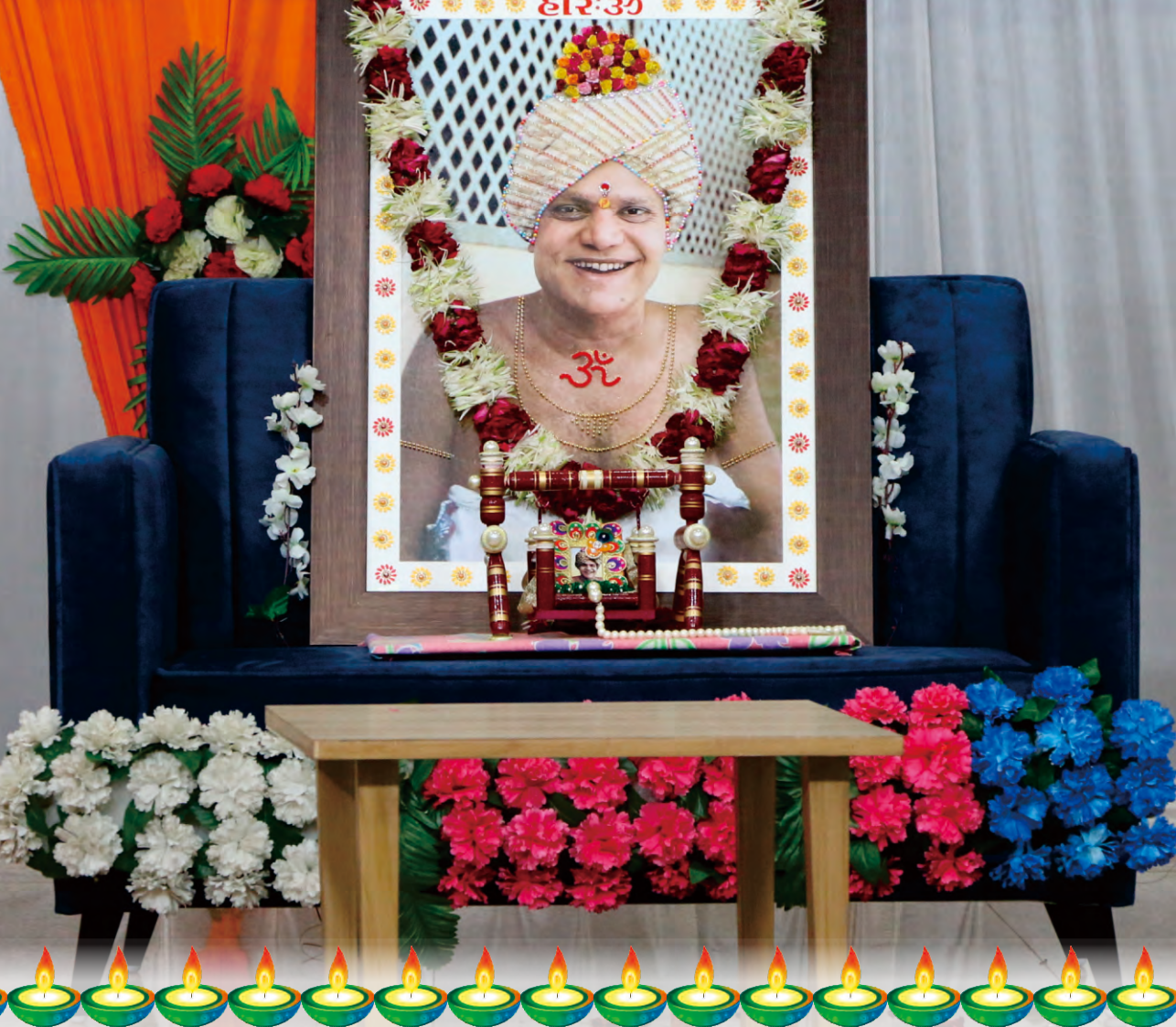
॥ હરિ:ૐ ॥

Published by Hariom Ashram, Nadiad, Gujarat.

હરિ:ૐ ગુંજન

HARI:OM GUNJAN (Gujarati Bi-Monthly)

Year : 4 • Issue : 2 • 5th November, 2021 • Price : Rs. 10

આપ સર્વે સ્વજનોને દિપાવલીની શુભકામના તેમજ નૂતન વર્ષાભિનંદન

પૂજ્ય શ્રીમોટા - ૧૨૪મો પ્રાગટ્યદિન મિલન સમાંભ

તા. ૨૫ અને ૨૬ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૨૧ - વિ.સં. - ૨૦૭૭, ભાદવા વઢ ચોચ, પાંચમ

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ પ્રકાશિત

હરિ:ૐ ગુંજન

'HARI:OM GUNJAN' (Gujarati Bi-monthly)

વર્ષ-૪, અંક-૩

માનદતંત્રીશ્રી : રાજેન્દ્રભાઈ રાવલ

નવેમ્બર-ડિસેમ્બર, ૨૦૨૧

અવગુણ - ઊણપને ન વાગોળાય

સ્વજન : અમે તો પામર જીવો છીએ. અમારામાં અનેક દોષો છે, પણ તે દોષોમાંથી હઠાતું નથી. એ દોષોનું નિવેદન કરીએ તોય ઠેકાણું પડતું નથી. હવે શું કરવું ?

શ્રીમોટા : આપણી પામરતા તો ભગવાનની આગળ છે અને ભગવાન વિશેની હૃદયમાં હૃદયથી સાચેસાચી હેતુપૂર્વકની સભાનતાયુક્ત ભાવના પ્રગટ્યા વિના જીવને પોતાની પામરતાનું કદી ભાન પ્રગટી શકતું જ નથી, તે અનુભવની હકીકત છે. બાકી, આપણે શબ્દોમાં બોલીએ તેનો કશો અર્થ નહિ.

પોતાના સ્વભાવની, દોષની, અવગુણની પામરતા ગાયા કરવી અથવા તો એવું વાગોળવું તે માનવીને ગૌરવ નથી અર્પતું. તેનાથી તેનું હિત પણ સધાતું નથી, બલકે અહિત થાય છે. પોતાનું તેવું કંઈક સમજવાથી કરીને તેના દિલમાં તેની સભાનતા જાગીને પોતાનામાં જો તે વળી શકે એવી પ્રભુકૃપાથી દશા પ્રગટે તો તો ઉત્તમ. માટે, પોતાનું આત્મનિવેદન કે પૃથ્થકરણ જે કરવાનું છે, તે તો તેમાંથી ઊઠવા માટે. બાકી તો દોષને, અવગુણને, ઊણપને, એવા કશાક નિમ્નગામી સ્વભાવની ટેવને કદી કોઈ કાળે વાગોળવાનું કરવું જ નહિ. એથી તો આપણે પોતે જ વરવાં લાગીએ છીએ અને કેટલીક વાર તો બીજાનાં દિલમાં આપણા વિશે સંદેહ પણ જાગે. આ તો એક માનસશાસ્ત્રીય હકીકત લખી છે. આમ હોય તો આમ બની શકે, એવાં કેટલાંક નિદાન માનસશાસ્ત્રની રીતે આપણા માટે જો કોઈ તારવે તો તે દોષપાત્ર ના ગણાય. ભગવાનની કૃપાએ એક કાળે તો ઊઠવાનું જ છે, એવી શ્રદ્ધા મારા દિલમાં પાકી છે.

(‘મુક્તાન્માનો પ્રેમસ્પર્શ’ ચોથી આ., પૃ. ૧૧૧ થી ૧૧૨)

— પૂજ્ય શ્રીમોટા

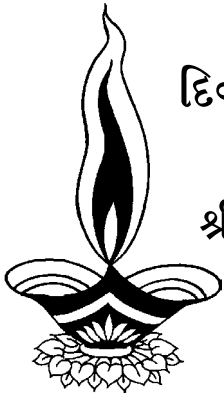
હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ અને હરિ:ૐ ગુંજન

સર્વે સ્વજનોને

દિવાળીની શુભકામના અને નૂતન વર્ષાભિનંદન
સહૃદયથી પાઠવે છે.

શ્રીહરિ મોટા સર્વે સ્વજનોનું યશકલ્યાણ પ્રેરે
એવી હૃદયપૂર્વકની પ્રાર્થના.

ટ્રસ્ટીમંડળ

www.hariomashram.in
hariommota10@gmail.com

અનુક્રમણિકા

ટ્રસ્ટીમંડળ	ક્રમ	વિષય	પૃષ્ઠ
શ્રી જિતેન્દ્રકુમાર જી. અમીન શ્રી રાજેન્દ્રભાઈ બી. રાવલ શ્રી જોગેશ(મંગેશ)ભાઈ ડી. પટેલ શ્રી પ્રણવભાઈ એસ. પટેલ શ્રી કીર્તિભાઈ બી. પરમાર	૧.	ઉત્સવ ઉજવણીની ગૂઢ રીત	રાજેન્દ્રભાઈ રાવલ ૫
	૨.	મૌનમંદિર - પ્રભુની ખોજની પ્રયોગશાળા	પૂ. શ્રીમોટા ૭
	૩.	મન પર કાબૂ	પૂ. શ્રીમોટા ૧૨
	૪.	શ્રીસદ્ગુરુ	હરીશભાઈ રાવલ ૧૩
	૫.	પ્રેમ	હરીશભાઈ રાવલ ૧૪
	૬.	મનને શાંત કરવાના ઉપાય	પૂ. શ્રીમોટા ૧૬
	૭.	મનન, ચિંતન ને નિદિધ્યાસન	પૂ. શ્રીમોટા ૧૮
	૮.	દેહધર્મ - પૂર્વસંસ્કાર	પૂ. શ્રીમોટા ૧૯
	૯.	વૃદ્ધાવસ્થાની વ્યથા અને એના ઉકેલની દિશા	પૂ. શ્રીમોટા ૨૦
	૧૦.	સંઘર્ષનાં મૂળ	પૂ. શ્રીમોટા ૨૨
	૧૧.	ગિંધના કારણો	પૂ. શ્રીમોટા ૨૩
	૧૨.	મોટાચરણે : આંતરપ્રવેશ	કાર્તિકેય અ. ભટ્ટ ૨૪

પમી તારીખે દ્વિમાસિક અંક પ્રગટ થાય છે.
પત્રવ્યવહાર/સરનામું બદલાયું હોય તો
ગ્રાહક નંબર સાથે તાત્કાલિક હરિ:ૐ
આશ્રમ, પો.બો. નં. ૭૪, નડિયાદ-
૩૮૭૦૦૧ને લેખિત જાણ કરશો.

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ
સંપર્ક : ૭૮૭૮૦ ૪૬૨૮૮

લવાજમ દર

છૂટક નકલ : રૂ. ૧૦/-

વાર્ષિક : રૂ. ૬૦/-

પાંચ વર્ષ માટે : રૂ. ૨૫૦/-

દસ વર્ષ માટે : રૂ. ૪૦૦/-

❀ લખાણ અંગે ❀

- શ્રીમોટાનાં સાહિત્ય વિષયક
- શ્રીમોટાનાં જીવન વિષયક
- પોતાના મૌન-સાધનાના અનુભવો
- કાવ્ય, નિબંધ, વાર્તા કે સંવાદ સ્વરૂપે સ્વચ્છ અને સુવાચ્ય સાહિત્ય મોકલવું.
- નડિયાદ આશ્રમની પ્રવૃત્તિવિષયક માહિતી યોગ્ય સમયે સામયિકમાં સ્થાન આપવામાં આવશે.

પ્રકાશન સ્થળ : હરિ:ૐ આશ્રમ,
શેઢી નદીને કિનારે, જૂના બિલોદરા,
નડિયાદ-૬૫૩૬૪ રોડ, નડિયાદ-૩૮૭૦૦૧

મુદ્રક : સાહિત્ય મુદ્રણાલય પ્રા.લિ.

સિટી મિલ કમ્પાઉન્ડ, કાંકરિયા રોડ,

અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૨૨

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ

(૧) તા. ૪-૧૧-૨૦૨૧, ગુરુવારના રોજ દિવાળી-
ચોપડાપૂજન-શારદાપૂજન તેમજ તા. ૫-૧૧-૨૦૨૧,
શુક્રવારના રોજ નૂતનવર્ષ (બેસતું વર્ષ)ના દિવસે પૂ. શ્રીમોટાના
સ્વજનો સવારે ૫:૦૦ વાગ્યાથી સાંજના ૫:૦૦ વાગ્યા સુધી
દર્શન કરી શકશે. ફૂલહાર, પ્રસાદ પોતાની સાથે પરત લઈ
જવાનો રહેશે.

નોંધ : સ્વજનોએ પોતાના ચોપડા પૂજન અર્થે
તા. ૩-૧૧-૨૦૨૧ સુધીમાં મોકલવાના રહેશે.

(૨) કોરોના સંબંધિત સરકારશ્રી દ્વારા વખતોવખત પ્રસિદ્ધ
થતી માર્ગદર્શિકાનું પાલન સ્વયંશિસ્તથી બિનચૂક કરવાનું રહેશે.

- ટ્રસ્ટીમંડળ

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ

પૂજ્ય શ્રીમોટાનો ૧૨૪મો પ્રાગટ્યદિન ઉત્સવનો સંક્ષિપ્ત અહેવાલ

પૂજ્ય શ્રીમોટા અધ્યાત્મવાદની અનેક ગતાનુગતિક ધૂંસરીઓથી મુક્ત કાંતિકારી વિચારક હતા. તેઓનો ઝોક અનેક પરંપરાવાદી આધ્યાત્મિક પુરુષો, મંડલેશ્વરો, સાધુસંતોથી અલગ પડ્યો હતો. તેઓએ અધ્યાત્મમાં ‘સમૂહ’ના બદલે ‘વ્યક્તિ’ને વિશેષ સ્થાન આપ્યું છે. સ્વજનોએ જ્યારે વિનંતી કરી ત્યારે ઉત્સવો ઉજવવાની રજા આપી. (જન્મ પ્રાગટ્યદિન, દીક્ષાદિન, સાક્ષાત્કારદિન)

સામાન્યતઃ શ્રીમોટાને ઉત્સવો ઉજવવાની રજા આપવા અંગે જ્યારે પૂછવામાં આવ્યું ત્યારે ઉજવણી પાછળનો હેતુ - આ નિમિત્તે જે રકમ મળે તે સમાજના કલ્યાણ માટે જ વપરાય તેવું સ્વજનો સમક્ષ સ્પષ્ટ કરી મંજૂરી આપી.

પરંતુ સાવ સીધા, સાદા, સરળ લાગતા આ પ્રત્યુત્તરમાં ગૂઢ વાત છુપાયેલી છે.

ઉત્સવ ટાણે એકઠો થતો જનસમૂહ એ ‘લોકો’ નથી પરંતુ નિમિત્તો છે.

જીવશક્તિ અને ચેતનશક્તિ જ્યારે એકાકાર થઈ જાય ત્યારે તે વ્યક્તિ વ્યક્તિ ના રહેતા ઈશ્વરનું સ્વરૂપ પ્રતિબિંબ બની રહે છે. ત્યારબાદ આવા ચેતનપુરુષનો એકમાત્ર ઉદ્દેશ્ય જનસમૂહને ઈશ્વરાભિમુખ કરવાનો જ હોય છે. બીજો કોઈ ઉદ્દેશ્ય હોતો જ નથી !

આવી આવી વેળાઓએ ચેતનપુરુષ પોતાની ગૂઢ શક્તિના આંદોલનો વહાવી, વહાવી જનસમૂહના હૃદય સુધી પહોંચી, બધું જ સહેલાઈથી વ્યક્તિના ધ્યાન બહાર બીજ આરૂઢ કરી દે છે.

પૂજ્યશ્રીના ઉત્સવોમાં જનસમૂહ ક્ષણિક માટે પણ ભાવાવેશમાં આવી જાય છે તેનું ગૂઢ કારણ પણ આ છે.

ત્યાગ : પૂજ્ય શ્રીમોટાની ઉત્સવોની ઉજવણી દરમિયાન ધોતિયાં ખંખેરીને ઊભા ના થઈ જશે,

પરંતુ આ થાળીમાં મૂકતાં જજોની વાત ‘ત્યાગ’ની છે. સામાન્યતઃ ‘લક્ષ્મી’થી વિમુખ થવું આકરું પડે છે. પૂજ્યશ્રી ગૂઢ રીતે, સૂક્ષ્મ રીતે, જનસમૂહ પાસેથી સમાજના કલ્યાણ માટેની રકમ આગવી રીતે કઢાવી ‘ત્યાગ’ની ભાવનાનું બીજ રોપી દે છે.

બહેનોને સૌથી વધારે મોહ ‘ઘરેણાં’નો હોય છે. પૂજ્યશ્રી પોતાની આગવી લઢણથી બહેનો પાસેથી ઘરેણાં માંગી બહેનોની ‘આસક્તિ’ તોડાવે છે.

ઉત્સવોમાં એકઠાં થતાં જનસમૂહને પોતાના ‘પરિઘ’માં લઈ સ્વજનોને ‘આ પંથે’ દોરવાનો પૂજ્યશ્રીનો આ એક ગૂઢ પ્રયાસ છે.

કદાચ એટલે જ ઉત્સવમાં જનસમૂહને ગૂઢ અનુભૂતિ, ચેતનાની લહેરનો સ્પર્શ અનુભવાતો જણાય છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાનો ૧૨૪મો પ્રાગટ્યદિન (૪-૯-૧૮૯૮) તારીખો ૨૫, ૨૬-૯-૨૦૨૧ના રોજ યજમાન બહેનો શ્રી મૂદુલાબહેન માણેકલાલ મુખી, ભારતીબહેન માણેકલાલ મુખીના યજમાન પદે ઉજવાયેલ.

તા. ૨૫-૯-૨૦૨૧ શનિવારના રોજની શોભાયાત્રા તો સ્વજનો માટે ‘સંભારણાં’ સમાન બની રહી હતી. પૂજ્ય શ્રીમોટાની શોભાયાત્રા ચાર ઘોડાની બગીમાં કાઢવામાં આવી. સ્વજનોએ મુક્ત મને ગરબા, નૃત્યો કરી પોતાની જાતને ધન્ય માની હતી. ઢોલ-નગારાં સાથે વિશિષ્ટ રીતે બહેનોએ સામસામે ચાર હાથોનાં તોરણ બાંધી પૂજ્યશ્રીને સભામંચ પર આરૂઢ કર્યા ત્યારે સૌ હર્ષ-ઉલ્લાસથી ભાવવિભોર બની ગયા હતાં.

અમદાવાદ-નરોડાના સ્વજનો તેમજ યુવા વયજૂથવાળાં લવાછા મંડળે તો ભજનોની રમઝટ બોલાવતાં સૌ રસતરબોળ બની ગયેલ હતાં અને નાછૂટકે સૌ ભોજન માટે વિખરાયા હતાં.

બીજે દિવસ તો જાણે પૂજ્યશ્રીની ચેતના શક્તિનો ધોધ હોય તેમ સવારથી જ જણાઈ રહ્યું હતું. પરંપરાનુસાર દીપ પ્રાગટ્ય, મોટાયરણે, મંગલાષ્ટક બાદ શ્રી પલ્લવીબહેન મલાવીયા તેમજ નમ્રતા સોની વૃંદ દ્વારા ભજનોની હેલી કરતાં જ વાતાવરણ ભક્તિરસથી તરબોળ બની ગયું હતું. યુવા ભજનિક નમ્રતા સોની તો પૂજ્ય શ્રીમોટાના ભજનો ગાતાં ગાતાં ભાવાવેશમાં આવી જતાં અશ્રુસભર આંખે, ભરાઈ આવેલ કંઠે અંશતઃ હીબકે ચડી જતાં ક્ષણિક સમય માટે વાદ્યવૃંદ સહિત સૌને મહેસૂસ થતું હતું. જેનો પડઘો સભાગૃહના શ્રોતાઓમાં પણ એવો પડેલ કે અનેક સ્વજનો અશ્રુભીનાં બની ગળગળા થયેલ જણાતાં હતાં.

મા. રાજેન્દ્રભાઈ વ્યાસ ઉર્ફે મિસ્કિને વિદ્વતાપૂર્ણ છતાં સાદા, સરળ વક્તવ્યમાં પૂજ્યશ્રીને અનુસરવાની એવી 'TIPS-ટીપ્સ' આપી કે સૌ સ્તબ્ધ બની વિચારવંત જણાઈ આવતા હતા. દિલને ઝંઝોળી નાખે એવા એમના વક્તવ્યને સૌએ 'પીન ડ્રોપ સાઈલન્સ'થી માણી મિસ્કિનને પણ ભાવવિભોર બનાવી દીધેલ હતા. (યોગ્ય સમય પર શ્રી મિસ્કિનનું વક્તવ્ય હરિ:ૐ ગૂંજનમાં પ્રસિદ્ધ કરીશું.)

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદના મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી શ્રી જીતેન્દ્રભાઈ અમીને આશ્રમના અહેવાલના વાંચન દરમિયાન ઉત્સવની ઉજવણી વેળા પ્રાપ્ત થતી રકમ પીઆરએલ ફિઝિકલ રીસર્ચ લેબોરેટરીના વૈજ્ઞાનિકોને સંશોધન માટે અપાતા એવોર્ડ માટે જે તે કોર્પોરેટ ફંડમાં જમા થશે. તેમજ આ સાથે રૂ. બે કરોડનો સંકલ્પ જાહેર કરતાં જનસમુદાયે સંકલ્પને વધાવી લીધો હતો.

પરંપરાનુસાર યજમાનનું સ્વાગત-આભાર સ્મૃતિચિહ્નથી હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદના ટ્રસ્ટીશ્રીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલ.

આ પર્વ પર શ્રી ભાલચંદ્ર શુક્લ લિખિત શ્રી કુલિનભાઈ આમુખિત 'ગુરુતત્ત્વઃ મારી નર્મદા પરિક્રમાની અનુભૂતિ' પુસ્તિકાની અનાવરણ વિધિ હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ સુરતના હરિવાણી ટ્રસ્ટના

મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી, યજમાન, તે સાહિત્ય અકાદમી દિલ્હી દ્વારા શ્રેષ્ઠ અનુવાદિકા - એવોર્ડ વિજેતા કાશ્યપી મહા દ્વારા કરવામાં આવેલ.

જે ચાર પેઢીથી પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે જોડાયેલ છે એવા શ્રી દત્તા મહાના કુટુંબની દીકરી કાશ્યપીને 'પરિતપ્ત લંકેશ્વરી'ના ગુજરાતી અનુવાદ માટે રાષ્ટ્રીય સાહિત્ય અકાદમી, દિલ્હી તરફથી પુરસ્કાર પ્રાપ્ત થતાં તે વાતથી સભાગૃહને અવગત કરતાં ગૃહે હર્ષોલ્લાસથી વધાવી લીધેલ હતા.

બાવળા નિવાસી શ્રી કાંતિલાલ જગજીવનદાસ પટેલ પૂજ્ય શ્રીમોટાના અનુરાગી એવા ભક્ત હતા. અવારનવાર પોતાના નિવાસસ્થાને પૂજ્યશ્રીને આમંત્રિત કરી ભેટ આપી નવાજતા. આ પ્રસંગે બહેન શ્રી વિજયા પણ પરિવાર સાથે સામેલ થતી.

પૂજ્ય શ્રીમોટાના તે વેળાની સત્સંગની ગૂઢ અસર મૂઢુલાબહેન મુખી પર કદાચ વિશેષ પડી. મૂઢુલાબહેન પૂજ્યશ્રીના રંગે એવા રંગાઈ ગયા કે નડિયાદ આશ્રમમાં અવારનવાર મૌનમાં બેસતા. આવી જ એક વેળાએ રૂમ નંબર ૩માં બેઠેલ મૂઢુલાબહેનને રાત્રિના લગભગ બે-ત્રણના અરસામાં પૂજ્યશ્રીના દેહસ્વરૂપે પલંગ પર બેઠેલ જણાયેલ હતા. આવા દુર્લભ દર્શનનો લાભ પામેલ શ્રી મૂઢુલાબહેન મુખી ઉત્સવના યજમાન છે જાણી સભાગૃહમાંના ઘણા મૌનાર્થીઓએ મનોમન પોતાને થયેલ મૌનમંદિરનો અનુભવ માણ્યો હતો.

ઉત્સવ નિમિત્તે કુલ રૂ. સાડા નવ લાખ જેવી રકમ આશ્રમને દાન/ભેટ સ્વરૂપે મળેલ છે.

પૂજ્યશ્રી સૂચિત ભોજનપૂર્વેની પ્રાર્થના ત્યારબાદ ગુરુવંદના કરી સૌ 'ભૌતિક-માનસિક પ્રસાદ' લઈ વિખરાયાં હતાં. સ્વાદિષ્ટ ભોજન, સંપૂર્ણ શિસ્તબદ્ધ કાર્યક્રમ, કુશળ વહીવટ, રાજપૂત સમાજભવનના ટ્રસ્ટીશ્રીઓ - વ્યવસ્થાપકશ્રી, કામદારોનો સહકાર પૂજ્યશ્રીના વિચારોને વરેલા નામી-અનામી કર્મઠ કાર્યકરોની નિઃસ્વાર્થભાવની કામગીરી - આ સૌ બાબતોએ કાર્યક્રમને ચાર ચાંદ લગાડી ઉત્સવને ખરા અર્થમાં ખરેખર માણવાલાયક બનાવ્યો હતો.

મૂર્તિ-પૂજાની સમજણ

ભગવાનને રૂપ જેવું કશું નથી. એને તો મન આગળ લાવી જ કેવી રીતે શકાય ? મન રૂપની વાત સમજતું નથી. રૂપ તો વિચાર કરતાં કલ્પી શકાયું ! રૂપ માટે અનેક દેવ-દેવીઓની કલ્પના થઈ. વળી શબ્દ તો હતો જ. આમ શબ્દ અને રૂપમાં રમવાથી આકાશ અને તેજથી સૂક્ષ્મ શરીર મોખરે થાય.

પણ જે જાતના રૂપથી આપણું મન ફસાઈ જાય તેવું રૂપ ન ચાલે. આથી આપણા ઋષિમુનિઓએ સ્ત્રી-પુરુષો સાત્ત્વિક ભાવમાં પ્રગટે માટે દેવ-દેવીઓનાં રૂપ મૂક્યાં.

એ બરું દર્શન નથી.

મોરલી વગાડતા કૃષ્ણનું દર્શન થયું એ ચેતનનું લક્ષણ છે એમ કેટલાક કહે છે, પણ જેમના દિલમાંથી રાગદ્વેષ મટ્યા જ નથી એ દર્શનનો કશો અર્થ નથી. એનું મૂલ્ય તો એ દશ્ય સિનેમામાં કે ફોટામાં જુઓ એટલું જ રહેવાનું. જો દર્શનથી જીવનમાં નવો તબક્કો ન પ્રગટે, રાગદ્વેષ મોળા ન પડે, સહાનુભૂતિ ન પ્રગટે, ત્યાં સુધી થયેલા દર્શનનો કશો જ અર્થ નથી. ખરેખરા દર્શનનો અનુભવ થાય ત્યારે મનુષ્ય જીવદશાની ભૂમિકામાં રહી શકતો નથી. એનામાં રહેલાં કામ, ક્રોધ, આશા, તૃષ્ણા વગેરેનું ભાવનાથી ઊર્ધ્વગમન થાય છે. એ જીવનની પ્રવૃત્તિમાં પડેલો હોવા છતાં એનું મોઢું ચેતન તરફ હોય છે. એ રાગદ્વેષથી પ્રેરાતો નથી. તેવી પ્રવૃત્તિમાં પ્રેરણા પામતો નથી. અને જે કર્મ કરવાનાં હોય છે એ ઉચ્ચ ભૂમિકાથી કરતો હોય છે.

મૌનઓરડાની અજોડ યોજના

મને એમ લાગ્યું કે, ભાષણ કરવાથી કંઈ વળવાનું નથી. એટલે આ મૌનએકાન્ત ઓરડામાં બેસાડીશ તો કંઈક તો પોતાના વિશે વિચારે અને એમ બધાં ભગવાન તરફ જરા પણ વળી શકે એવી કોઈ યોજના હોય તો હરિ:ૐ આશ્રમમાં એક જ

છે. આ સંસારવહેવારમાં અનેક પ્રકારની મુશ્કેલી, ગૂંચ, ચિંતા હોય છે. માંદા પડીએ તો સાત દિવસ ખાટલામાં પડી રહેવાનો વાંધો નહીં, પણ મૌનમંદિરમાં સાત દિવસ બેસવાનું હોય તો પંચાત. ઓચિંતો તાવ આવી જાય તો શું ? ઘણાં તો મને કહે છે કે, ‘મહારાજ, તમારે તો આગળ ઉલાળ નહીં અને પાછળ ઢળાવ નહીં’. પણ આ યોજના આખા હિન્દુસ્તાનમાં અનોખી છે. આ રીત મારી છે એટલે નહીં, પણ આ જાતના સાધનથી માણસનું મન સંસારથી નોખું પડે તો જરા સરખું પણ ભગવાન તરફ વળી રાગદ્વેષ મોળા પડે; આશા, તૃષ્ણા, કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર વગેરે પણ મોળાં પડે એ જ ખરી સેવા છે. એનો યશ મને નથી, પણ મારા ગુરુમહારાજને છે. એમણે જ મને આ સૂઝાડેલું અને આ જ ખરી સેવા છે એમ સૂચવેલું.

મૌનમંદિરનું પ્રયોજન

મને મારા ગુરુમહારાજે કહ્યું કે “તું આ બધું રહેવા દે. આવા એકાંત ઓરડા બનાવ”. એટલે આ જે બનાવ્યું છે તે મેં ગુરુમહારાજના હુકમથી બનાવ્યું છે. એની અંદર બેસનારને પોતાની અંદર જે ભરેલું પડ્યું છે તે બધું ઊભરાય છે. જે બધું ઊભરાય છે એ બધાંનું એ પૃથક્કરણ કરી શકે છે. પોતાનામાં શું શું ભરેલું છે એ જાણવાની કદી કોઈને બહાર તક મળતી નથી, અંદર એ તક મળે છે. વળી, અંદર ૧૬-૧૭ કલાક સુધી ભગવાનના નામની પ્રવૃત્તિ થયા કરે છે અને એક જ જાતની પ્રવૃત્તિ કે ભાવનામાં વખત ગાળી શકે છે. પરિણામે એ જાતના સંસ્કાર એના ચિત્તમાં પડે છે. એ સંસ્કારનો ઉઠાવ થાય છે. એટલે કે એવા અભ્યાસની વધારે ધારણા જાગે છે ત્યારે સંસ્કારો સૂક્ષ્મમાં પ્રવેશે છે અને આપણા જન્મનો આધાર સૂક્ષ્મ સંસ્કારો પર જ રહેલો છે - આ પુનર્જન્મમાં માનતા હોય તેમને માટે છે. આપણો આગળ જન્મ હતો અને

બીજો થશે એનો આધાર સૂક્ષ્મ પર છે. સૂક્ષ્મ એ તો ઘરના ઉંબરા જેવું છે.

મૌનએકાંતનું પ્રયોજન

કોઈ કહે છે ભગવાનમાં શ્રદ્ધા નથી. તો હું કહું છું કે શબ્દમાં શક્તિ રહી છે. વિજ્ઞાને તે પુરવાર કરેલું છે. શબ્દના કારણે ધૂન પ્રગટે છે. વિચાર ઓછા આવે છે. બીજા સંસ્કાર મન ગ્રહણ ન કરે તો તેની અસર ઝાઝી ન થાય. આવું સ્મરણ બહાર ન થાય. અંદર ૧૫-૧૭ કલાક પણ લેવાય છે તેના દાખલા છે. કોઈ દલીલ કરે છે. ખાવા-પીવાનું નહાવા-ધોવાનું મળે તો ઝાડ નીચે બેસીને કેમ ન લેવાય ? આની શી જરૂર ? તેનો જવાબ એ છે કે આપણે એ રીતે ટેવાયેલા નથી. સરળતા હોય તો ભગવાનનું નામ સરળતાથી લઈ શકાય. જંગલમાં ધ્રુવ કે પ્રહ્લાદ જેવા કોઈક જ જઈ શકે. આ આશ્રમ થયો છે તો સુરતનાં ભાઈ-બહેનો આવે છે. અંદર બેસનારને શરીરથી કશી હેરાનગતિ હોય છે તોપણ આપોઆપ મટી જાય છે. કશો વાંધો આવતો નથી. કોઈક અંદરથી લખે કે શરીરને આમ થયું છે. હું તેને હિંમત આપું છું અને સારું થાય છે. મારામાં શક્તિ છે એવું નથી, પણ એવી ચેતનાશક્તિ છે કે ભગવાનને પ્રાર્થના કરવાથી શારીરિક પીડા પણ જતી રહે છે.

મૌનમંદિર-એક અનોખો પ્રયોગ ને

સુખનો માર્ગ

મારા ગુરુ મહારાજે મને કહ્યું હતું કે તારે અનેક જીવો સાથે કર્મ - પ્રારબ્ધ ભોગવવાનું છે. તે સારું નરસું અને બધી રીતનું હોય, પણ તેની સાથે એવી રીતે એ પ્રારબ્ધ ભોગવવું કે એ જીવોનું પણ સાથે કલ્યાણ થાય. પણ ત્યારે મને આ વાતની ગમ નહીં. આજે પણ નથી એટલે મેં મારા ગુરુમહારાજને પૂછેલું કે, 'કેવી રીતે એ ભોગવવું?' ત્યારે એમણે મને આ જાતના ઓરડા બનાવવા કહેલું. એટલે એ બધા જીવો-જે મળે તે બધા-સાથે આ રીતે પ્રારબ્ધ ભોગવાય કે જેથી એ બધાની ઊંચે ગતિ થાય. બધાં સાથે સુમેળ, પ્રેમ સદ્ભાવનો ગુણ

કેળવતા થાય અને આમ અંદર પુરાઈને અંતર્મુખતા કેળવે તો એનું કલ્યાણ થાય. આવી રીતે કોઈ જીવ એકવીસ દિવસ એકવીસ વખત બેસે તો એવા જીવનું કલ્યાણ થાય એ નિશ્ચિત હકીકત છે. હું એ અંગે લખાણ આપવા પણ તૈયાર છું. એકાંતમાં જીવ પોતે કેવો છે, - કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ વગેરે એનામાં જે ભર્યા પડ્યાં છે તે જાગ્રત થાય છે. કોઈ જીવોનું દૃષ્ટિબિંદુ પણ બદલાય છે. એને નવી સમજણ પડે છે.

અનોખી પ્રાણપ્રતિષ્ઠા

જેમ મૂર્તિની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા થયા સિવાય પૂજા થઈ શકતી નથી તેમ આ જે પાંચ મૌન રૂમો છે, તેની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા થયા સિવાય પૂજા થઈ શકતી નથી. આ જે પાંચ મૌન રૂમો છે તેની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા થઈ છે. અહીં કોઈ પણ બેસીને, જેની જે જાતની અભિરુચિ હોય તે જાતનું એ ભગવાનનું સ્મરણ લઈ શકે છે. વળી, પોતાના જીવતા-જાગતા કોઈ નરનો ફોટો રાખવો હોય તો તે પણ રાખી શકે છે. એવું કેટલાય લોકોએ કર્યું પણ છે. કોઈ જાતની રૂઢિચુસ્તતા નથી એટલે કોઈ પણ આ અંગે પ્રયોગ કરી શકે. બહાર ચાર-પાંચ કલાકથી વધારે રહી શકીએ નહીં. બહાર આવા બે જણાએ પ્રયોગો કરેલા છે. બધી જાતની સગવડ હોવા છતાં એ શક્ય નહોતું બન્યું. એટલે અહીં જે પ્રાણપ્રતિષ્ઠા છે તેથી ૧૬-૧૭ કલાક સુધી નામ લઈ શકાય છે. આ કંઈ મારી મહત્તા બતાવવા નથી કહેતો, પણ જે હકીકત છે તે નમ્રભાવે કહું છું.

સ્વભાવ પરિવર્તન

આ માનવ શરીર મળ્યું છે એનું ભાન જાગે એટલા માટે તમને બધાને કહેવાનું છે કે અહીં આવીએ ત્યારે આપણા મનમાં જીવનની ઉચ્ચતાનો સવાલ લઈને આવીએ. આજે પ્રાર્થનાના દિવસે પણ આપણે એની એ જ વાત લઈને ના આવીએ. મનુષ્યજીવન વિશેનો વિચાર કરવાનો ના હોય તો અહીં આવવાનો કશો અર્થ નથી. સંસારવ્યવહારમાં પ્રારબ્ધયોગે જે કોઈ મળે એવાં 'જીવ'ને ભાવનામાં

ઊંચે પ્રગટવાનો આ સ્થાને આવવાનો હેતુ છે. એટલા ખાતર ગુરુમહારાજની કૃપાથી આ આશ્રમ કર્યો છે. હું તમારો સંબંધ ઈચ્છું ખરો. પણ તમારે પળભર યસવું ન હોય કે તમારામાં જરા સરખો પણ ફેરફાર થવા દેવો ન હોય તો એવા સંબંધની જરૂર નથી. એના કરતાં મારે ભગવાન સાથેનો સંબંધ સારો છે. તમારે રાગદ્વેષના કુંડાળામાં પડ્યા રહેવું હોય તો મારી સાથેના સંબંધનો કશો અર્થ નથી.

સ્વભાવ પરિવર્તન અનિવાર્ય

કોઈ કહેશે કે આવું કહેશો તો પછી આશ્રમ કેવી રીતે ચાલશે ? તો આ મારું જીવન એના ઉપર નભેલું નથી. આશ્રમ નહીં ચાલે તો અમે બંધ કરી દઈશું. માટે તમે એ વિશે વિચારશો નહીં. પણ અહીં આવવા ઘરેથી નીકળો અને પાછા ઘરે પહોંચો ત્યાં સુધી એક જ ભાવમાં રહો. લોકો તો મંદિરમાં દર્શન કરવા જાય ત્યારે અલકમલકની વાતો કરતાં જાય. એ રીતે વાતો કરતાં આવવાનો કશો અર્થ નથી. એનાં કરતાં નહિ આવો તો વધારે સારું. નથી ભગવાનનું નામ લેવું અને નથી સ્વભાવ બદલવો, સંસારમાં એકબીજાં માટે જતું કરવાની સહનશક્તિ નથી કેળવવી, તો પછી અહીં આવવાનો કશો અર્થ નથી.

મુક્ત જીવન દ્વારા પ્રભુકૃપા

મનુષ્યજીવન શેના માટે છે એ સમજો. કડવાશ છોડો, બીજાની નિંદા કરવાનું છોડો, અવગુણો જોવાની દૃષ્ટિ છોડો. એકબીજાનાં દુઃખમાં કેવી રીતે મદદમાં આવી શકાય એ જુઓ. એકબીજાના જીવનમાં મોકળાશ પ્રગટે એ જુઓ અને આમ કરતાં કરતાં ભગવાનનું નામ લઈએ તો ભગવાનની કૃપા તો છે જ. તે તો સદા-સર્વદા વિકસેલી છે. ફૂલ બાગમાં હોય છે. એની સુવાસ ચોમેર પ્રસરે છે. તેમ મનુષ્યસમાજમાં અનંત પ્રકારની ભાવનાથી પ્રકાશી રહેલા આત્માઓની સુવાસ પ્રગટેલી છે. એવા લોકોના જીવન દ્વારા ભગવાનની કૃપા પ્રસરેલી છે એનું ભાન આપણને જાગતું નથી.

ચેતનના ગુણધર્મને અનુભવવાની શક્યતા

આપણામાં પણ ચેતન છે. આંખે જોવું, કાને સાંભળવું, મોંથી બોલવું વગેરે ચેતનને કારણે જ બને છે. તે આપણારૂપ થઈ ગયું છે. એટલે સમજાતું નથી. ચેતન ઝાડ સાથે ઝાડરૂપે, અગ્નિ સાથે અગ્નિરૂપે, વાયુ સાથે વાયુરૂપે અને તેજ સાથે તેજરૂપે હોય છે. તેવી જ રીતે આપણા સ્વભાવ સાથે એકરૂપ થઈ જાય છે. જેમ વીજળીનો પંખામાં ઉપયોગ કરો તો પંખારૂપે, ગોળામાં ઉપયોગ કરો તો પ્રકાશરૂપે. તેવું જ ચેતનનું છે.

પ્રકૃતિનું આવરણ

ભગવાન છે પણ દેખાતો કેમ નથી ? કારણ, 'એ' આપણાં આવરણોથી ઢંકાઈ ગયો છે. આપણી પ્રકૃતિરૂપ થઈ ગયો છે. સોનું છે પણ એની ભસ્મ બનાવો તો એના ગુણધર્મો બદલાઈ જાય. તેમ જ ચાંદી, પારો અને ઝેરનું પણ. ઝેરની ભસ્મ બનાવો તો એનો પણ ગુણધર્મ બદલાઈ જાય. એટલે ચેતન છે ખરું, પણ એ જે-જે રૂપ થઈ ગયું તે-તે રૂપનો એનો ગુણધર્મ થઈ ગયો. ચેતન વૃક્ષરૂપ થયું તો વૃક્ષના ગુણધર્મ એના થઈ ગયા તેમ જ આપણામાં ચેતનના ગુણધર્મ પ્રકૃતિના થઈ ગયા.

એટલે ચેતન છે તે પ્રકૃતિના ઢાળમાં છે - એટલે પ્રકૃતિ ખસી જાય તો ચેતન છતું થઈ જાય તો જો પ્રકૃતિ જાય તો ભગવાન છતો થઈ જાય.

ચેતનને જળમાં જળના, આકાશમાં આકાશના, તેજમાં તેજના, પૃથ્વીમાં પૃથ્વીના ગુણધર્મ એને લાગ્યા, તેમજ આપણે પ્રકૃતિમાં એટલે પ્રકૃતિના ગુણધર્મ એને લાગ્યા. જો ચેતનના ગુણધર્મ અનુભવવા હોય તો પ્રકૃતિમાંથી મુક્ત થઈ જાવ.

પહેલાંના જમાનામાં કેટલાક યમ, નિયમ, સંયમ પાળવા પડતા. જો પ્રકૃતિમાંથી મુક્ત થવું હોય તો યમ અને સંયમ પાળવા જોઈએ, પણ આ કાળમાં તેમ બનવું મુશ્કેલ છે.

સાચું તીર્થ

ભાગવતી જીવન કપરું છે, પણ તે ઊંચે ચઢવાનો રસ્તો છે. જીવદશા એ પતનની દશા છે.

એમાં દ્વંદ્વની દશામાં હોવાથી સારું નરસું, પાપ-પુણ્ય વગેરે કરતા હોઈએ છીએ. એટલે સંસારવહેવારમાં રહેલા આપણને પોતાને ભાન જાગતું નથી અને મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ, અહમ વગેરેને આ જાતનો વિચાર કરવાનો પણ અવકાશ મળતો નથી. તેને માટે આ જગ્યા છે. અહીં જીવ પોતાના વિશે તટસ્થતાપૂર્વક વિચારી શકે છે. તમે હજારો રૂપિયા ખર્ચીને તીર્થ કરવા જાઓ, પણ તે મારી દૃષ્ટિએ નકામા પૈસા ખર્ચો છો; કારણ તમને એ જાતની ભાવના નથી પ્રગટેલી. જ્યારે અહીં એકાગ્રતા, પ્રસન્નતા કેળવાય છે. જ્યારે બીજે કશે એવું બનતું નથી. આ મારી જગ્યા છે એટલે નથી કહેતો; પણ જીવ એવો ગળારૂબ સંસારમાં રૂબેલો છે કે એનું મહત્ત્વ સમજાતું નથી. ગંગા પાસે છે એટલે તેનું મહત્ત્વ નથી સમજાતું.

મૌનમંદિરમાં ચેતનાશક્તિ

આ મૌનમંદિરની અંદર ભગવાનની કૃપાથી અને ગુરુમહારાજના આશીર્વાદથી એવી ચેતનાશક્તિ રહેલી છે જેથી અંદર રહેલો માણસ આનંદથી દિવસો પસાર કરી શકે છે. અંદર રહેલી ચેતનાશક્તિના પરિણામે એ બને છે.

અંદર જે ચેતનાશક્તિની મદદ છે એ મદદ તમને ખબર ન પડે એવી રીતે મળે છે. અરે, ખુલ્લા જંગલમાં એકાંતમાં રહેવું એ પણ બહુ અઘરું છે. પણ અહીં તો એ જાતની પ્રાણ-પ્રતિષ્ઠા થયેલી છે.

હું તો નમ્રતાપૂર્વક કહું છું કે ભગવાનનું નામસ્મરણ એ કરી શકાય એવી વસ્તુ છે. એને વળગી શકાય છે. પણ આજે ભાવના નથી અને તેના પરત્વે ખરેખરું દિલ પ્રગટ્યું નથી. અહીં તો બ્રાહ્મણ, મુસલમાન, જૈન, ખ્રિસ્તી બધા બેસી શકે. હમણાં નડિયાદમાં એક ૭૫ વર્ષના ડોસા બેઠા હતા. તેમની આંખે દેખાય નહીં. મેં તેમને ભય પણ બતાવ્યો હતો કે અંદર બહુ મુશ્કેલી પડશે, છતાં એ ડગ્યા નહીં. એ મક્કમ નિર્ધાર કરીને બેઠા, અંદર બેસતી વખતે મેં કહ્યું હતું કે તમારી સાથે

અંદર કોઈ હશે એ નક્કી માનજો. અને મૌનમાં બેસનારનું પૂર્ણાહુતિના આગલા દિવસે નિવેદન લઈએ છીએ. એમાં એમણે લખ્યું હતું કે કોઈ દિવસ એકલાપણું લાગ્યું નથી.

મૌનરૂમમાં બેસવાનું મળે અને જે નામસ્મરણ અહીં લેવાય તેના સંસ્કાર ઘણા જ ઊંડા પડે છે. તેના બે દાખલા આપું :

બાબુભાઈ તમાકુવાળા ચૌદ દિવસ બેભાન રહ્યા હતા. તે દશામાં પણ એ સ્મરણ કરતા. વળી પદ્માસન વાળીને બેસતા. એમને જીવવાની મુશ્કેલીમાં સ્મરણ ખૂબ મદદરૂપ નીવડ્યું.

બીજું, અહીં બારડોલીવાળા ઉત્તમચંદભાઈની નાની દીકરી નિરંજના સાત દિવસ મૌનમાં બેઠેલી. તે બારડોલી ગયા પછી તેના બાપા પાસે સૂતી હતી. તે ઊંઘમાં ‘હરિઃઐ’ બોલતી. તેના બાપાને થયું કે આ છોકરી જાગે છે કે ઊંઘે છે ? એટલે એમણે જોયું તો એ ઊંઘતી હતી. પછી એમણે પણ ‘હરિઃઐ’ બોલવાનું કર્યું તો પેલી છોકરીએ પણ શરૂ કર્યું. પછી તો એમણે એને જગાડીને પૂછ્યું કે તું જાગતાં જાગતાં ‘હરિઃઐ’ બોલતી હતી ? એટલે કહ્યું કે ઊંઘમાં પણ એનાથી ભગવાનનું નામ લેવાતું હતું.

આ પરથી અહીં મૌનમાં બેસનારમાં સંસ્કાર કેટલા ઊંડા પડે છે એ સમજાય છે. એટલે સંસારવ્યવહારમાં આપણું મન ઘણી દિશામાં વહેંચાયેલું હોવાથી મૌનમાં સ્મરણ જેટલું ઊંડું જઈ શકે એટલું ઊંડું બહાર રહીને લેવાથી લઈ શકાશે નહીં. એટલે આવા એકાન્તમાં કોઈ પણ જાતની પ્રવૃત્તિ વિના રહીએ ત્યારે ભગવાનની ધારણા એટલી ઊંચે લઈ જાય છે અને એ કારણે રોગ દુઃખ, મુશ્કેલી વગેરેમાં પણ ખૂબ મદદરૂપ નીવડે છે.

મૌનમંદિરની રચનાનું હાર્દ

જ્યાં લગી ભગવાનના નામની ઝંખના ન જાગે ત્યાં સુધી મનુષ્ય દુઃખી રહેવાનો. માટે એવી ઝંખના જાગે તો જ ગતિ થાય. એટલે એવી ઝંખના

જગાડવા માટે ભગવાનની કૃપાથી અને ગુરુમહારાજના હુકમથી આ મૌનમંદિરની રચના કરેલી છે. અહીં એકધારા પંદરસોળ કલાક સંસ્કાર પડે છે. એ સંસ્કાર સ્થૂળ શરીરના ચિત્ત પર પડે છે. એ સંસ્કારો દ્વંદ્વાદિ ગુણના નથી. માટે એની ઊર્ધ્વગતિ જ કરાવવાના. એ સંસ્કારો સીધા સૂક્ષ્મમાં જ પડવાના. એનો ઉદયવર્તમાન જલદી થવાનો અને એ અનેકગણો. જેવી રીતે દુઃખને હાયવોય કરીને અને ત્રાસ પામીને ભોગવીએ છીએ અને એ અનેકગણું બને છે. તેમ સંસ્કારોનો ઉદયવર્તમાન થતાં એ અનેકગણું બને છે. આ સંસ્કારોનો ઉદયવર્તમાન થતાં એ અનેકગણી ગતિ પ્રેરાવનારા બનવાના. મૌનમંદિરની રચના એવી રીતની છે કે જીવ એની મેળે ભગવાનનું નામ લીધા કરે છે.

મૌનમંદિરની સમજણ

મૌનમંદિરમાં દર વરસે બેસો તો બેટરી ચાર્જ થઈ શકે. બહાર જ્ઞાનેન્દ્રિય અને કર્મેન્દ્રિય રોકાયેલાં હોય છે. માટે ચેતનનો વિચાર કે કલ્પના પણ ઊઠતા નથી. જ્યારે અહીં એ જાતની ભાવના ખીલે છે. અહીં અંદર વ્યક્તિ એકલી હોય છે. એટલે બહારના સમાજના વાતાવરણની બીકથી જ વૃત્તિઓ પર દાબ રહ્યા કર્યો હોય છે એ વૃત્તિઓ ઊભરાય છે. ખરેખરો સાધક હોય તે સમજી લે છે કે આનાથી મારે વિમુખ થવાનું છે. અંદર આપણને આપણું સાચું સ્વરૂપ સમજાય છે.

સત્પુરુષના સૂક્ષ્મ સંસ્કારો

કોઈને એમ પ્રશ્ન જાગે કે દ્વંદ્વની ભૂમિકાને લીધે આપણને પાસ ન લાગે તો સત્સંગ કરવાનો શો અર્થ? આપણને ત્રણ શરીર છે : (૧) સ્થૂળ શરીર (૨) સૂક્ષ્મ શરીર (૩) કારણ શરીર. ત્રીજું શરીર એ કારણ શરીર કે ભાવાત્મક છે. એમાં આધારરૂપે એકલું આકાશતત્ત્વ છે. બીજા પ્રકારનું શરીર - સૂક્ષ્મ શરીરમાં આકાશતત્ત્વ વિશેષ અને એનાથી ઊતરતા પ્રમાણમાં તેજતત્ત્વ છે. સૂક્ષ્મ શરીરનું સ્થાન ઘરમાંના ઊમરા જેવું છે. ચેતનમાં

નિષ્ઠા પામેલા જીવોનો સંસ્કાર આપણા સૂક્ષ્મ શરીરને સ્પર્શે છે. પણ આપણી ભૂમિકાને લીધે એનો ઉઠાવ થતો નથી. એમ છતાં જ્યારે શરીર ન હોય ત્યારે બીજા જન્મમાં એ સંસ્કારોનો તરત જ ઉદય થાય છે. આ રીતે સત્સંગમાંથી પરિણામ ઝટ આવી શકે છે. સત્સંગમાં તો પાસે ગયા કે સંસ્કાર પડે. પાસે જવાનું પણ દુર્લભ છે. તુલસીદાસે તો ગાયું છે કે ભાગ્ય વિના સત્સંગ સાંપડવો પણ મુશ્કેલ છે. ભાગ્યશાળીને જ સત્સંગ મળે છે.

આપણામાં પુરુષ અને પ્રકૃતિ બંને છે, પણ પ્રકૃતિ મોખરે છે અને પુરુષ સુષુપ્ત છે. જ્યારે પાંચેય કરણમાં મન, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમમાં લગાતાર ભાવના જાગે ત્યારે પુરુષ જાગ્રત થાય. આવું થાય તો સ્થૂળમાં હોવા છતાં સ્થૂળથી અતીત વર્તી શકાય. આપણા ઋષિઓએ અનુભવ કરીને શાસ્ત્રો રચ્યાં. ઉપનિષદ એ અનુભવનું શાસ્ત્ર છે. ઉપનિષદ એટલે તત્ત્વની-ચેતનની પાસે બેસવું. મતલબ કે તેની ભક્તિમાં તન્મય બનવું. વાત એ કે મરણ વખતે જો ભગવાનની ભાવના જાગે તો આકાશતત્ત્વ મોખરે રહે. સૂક્ષ્મ શરીર મોખરે કરવું હોય તો ભગવાનની વિશિષ્ટ પ્રકારની ભાવનાયુક્ત ભગવાનના સ્મરણની અસરની ખાસ જરૂર.

શ્રદ્ધાનું પરિણામ

શ્રદ્ધામાંથી બુદ્ધિનો વિકાસ ન થાય તો એ શ્રદ્ધા નથી. ભગવાનનું સ્મરણ એકધારું કરે ત્યારે શ્રદ્ધા પ્રગટે અને તેને ભગવાન બુદ્ધિયોગ આપે છે. બુદ્ધિયોગવાળા ધારે તો વધારે કમાઈ શકે. માટે કહું છું કે જીવનનિર્વાહનું બહાનું ન કાઢો. જીવનનિર્વાહ તો ભગવાનના સ્મરણથી વધુ સારી રીતે ચલાવી શકાય. ભગવાનની કૃપાશક્તિ તો એકધારી મળ્યા જ કરે છે, પણ એમાં શંકા કરે છે એટલે પંચાત થાય છે. વેપાર કરવો હોય અને કોઈ મિત્ર ખૂબ પૈસાવાળો હોય તો એની ઓથ રહે, પણ જેને ભગવાનની ઓથ હોય તેનું ભગવાન બરાબર ચલાવતો હોય છે. પણ એમાં એક જ શરત છે કે

એકધારો ભગવાનનો થઈ જા. માત્ર જીવનનિર્વાહમાં જ નહીં પણ દરેક પ્રવૃત્તિમાં ભગવાન સહાયરૂપ થશે. ભગવાનના નિરંતર સ્મરણમાં આપણું કલ્યાણ છે અને એ દરેક રીતે મદદ પૂરનારું છે.

એકાંતનું મહત્વ

જો આપણે દુનિયાને સુધારવી હોય તો પોતાની જાતને પહેલાં સુધારવી પડશે. સમાજને ઊંચે આણવા પોતાની જાતને પહેલાં ઊંચે લેવી પડશે. અને પ્રકૃતિને સુધારવાનું મહત્ત્વ સમજાય અને એને સુધારવાની ગરજ જાગે તો જ કંઈ થાય. દરેક પ્રહ્લાદ, ધ્રુવ થઈ શકતા નથી. પણ માણસને પોતાની પ્રકૃતિમાં એ કેવો છે, એનામાં કેવા સંસ્કારો પડેલા છે તે સમજવાની એને બહાર નવરાશ નથી; જ્યારે મૌનમંદિરની અંદર એ બધું ઊભરાય ત્યારે ઘણા અકળાય છે. પણ જો કોઈ સદ્ભાગી જીવ એને સમજીને એ રીતે પોતાને સુધારશે તો અમને સંતોષ છે. કારણ, આખી દુનિયા સુધરી જવાની નથી એની અમને ખબર છે. એટલે પ્રકૃતિ ને સ્વભાવમાં શુદ્ધિ કરજો.

‘પોતાને સુધાર’

પણ એ એકદમ ન થઈ જાય. જીવનમાં કરવા જેવું જો કોઈ મુખ્ય કર્મ હોય તો એ છે. એને જ મહત્ત્વ આપજો અને દરેક કર્મ પોતાની પ્રકૃતિને સુધારવાને કરે તો જ એનામાં ફેરફાર થાય. ઘણાં મારી પાસે આવે છે તે બીજાની વાત કરે ને પોતાનું શું છે તેની વાત ન કરે. એટલે હું તો જોઉં છું કે બધાં પારકાંની વાત કર્યા કરે. એ એમ ન જુએ કે પોતાનામાં પણ અવગુણ પડેલા છે. જેને પોતાને સુધરવું છે તે પંડને જ જુએ તો તેને તેની સમજ પડે જેથી એ પોતે સુધરવા મથે છે.

આ ભક્તિનો માર્ગ આનંદનો, પ્રસન્નતાનો છે તથા ન્યોચ્છાવરીનો માર્ગ છે. આપણા મનમાં જે અનેક પ્રકારની વિચાર-વૃત્તિઓ જાગે એનો અર્થ એ કે હજુ પૂરી ભક્તિ પ્રગટી નથી.

(‘પ્રભુની ખોજ - એક પ્રયોગ’ ત્રી.આ., પૃ. ૧૧૨ થી ૧૨૩)

૩. મન પર કાબૂ

- પૂ. શ્રીમોટા

સાધક જો મન ઉપર કાબૂ મેળવવાનું જ્ઞાનભાન નહિ રાખતો થાય, અથવા એવી કળા શીખવાની જો તે દરકાર કે પરવા નહિ રાખે, તેવી બાબતમાં જો તેનો જીવતોજાગતો અભ્યાસ નહિ રહ્યા કરતો હોય, તો આપણાથી કશું પણ બની શકવાનું નથી. નિશ્ચય પર આવી જવું જ પડશે. જગતમાં સંસારવહેવારમાં આપણા નક્કર વર્તનથી જે તે બધું તોલાતું હોય છે. આપણા જીવનની શોભા પણ વર્તનમાં રહેલી છે. વર્તનથી નિશ્ચય પાકો થતો જાય છે. જેમ જેમ વર્તનમાં નિશ્ચયની મક્કમતા પ્રગટતી જાય છે, તેમ તેમ જીવનમાં તેજસ્વિતા ને પ્રાણ પ્રગટતાં રહે છે.

નિશ્ચયને અમલમાં મૂકવાનું કરવા જતાં ઘણી ઘણી મુશ્કેલીઓ તો આવવાની જ, ને તે બધું એવું એવું તો ઊભું થવાનું કે જાણે હંમેશને માટેનું હોય ને જાણે જવાનું જ નથી એમ સાધકને લાગ્યા પણ કરવાનું. પણ જો સાધક હૃદયમાં હૃદયથી તેવી તેવી વેળા પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વક પોતાના પ્રભુને આર્દ્ર ને આર્ત નાદે પ્રાર્થનાભાવે પોકાર પાડ્યા જ કરશે, તો એને મદદ મળ્યા કરવાની ને તે ઊઠી પણ શકવાનો છે. પણ આપણને તે તે પળે તેવો પોકાર પાડવાનું પણ ક્યાં સૂઝે છે ? માટે કૃપા કરીને જાગતાં રહો, તો તો સારું. વધારે તો શું લખું ? આપણે જીવવું છે, તે જીવનવિકાસ સાધવાને કાજે. માટે ખંતીલા, ઉત્સાહી કાળજીવાળાં ને મનથી સતત જાગ્રત રહેવાનું કર્યા કર્યું તો બધું સલામત રહી શકવાનું છે, બાકી તો પૂરમાં ક્યાંયે તણાઈ જઈશું કે જેની આપણને કશી ગતાગમ પણ પડી શકવાની નથી.

(‘સંસારમાં વૃંદાવન’ પ્ર.આ., પૃ. ૨૬-૨૭)

ભારતીય સંસ્કૃતિએ સદ્ગુરુને હંમેશા પૂજ્યા છે. કૃષ્ણ અને સુદામાના ગુરુ સાંદીપનિ, રામ અને લક્ષ્મણના ગુરુ ઋષિ વિશ્વામિત્ર હતા. જ્યાં શિક્ષકનું કાર્ય પૂરું થાય છે ત્યાંથી સદ્ગુરુનું કાર્ય શરૂ થાય છે. કોઈ પણ વિષય કે કાર્યક્ષેત્રમાં કોઈ સારો શીખનાર મળી જાય તો કુશળતા મેળવવી સહેલી થઈ પડે છે. ચેતન, ઈશ્વર, ભગવાન એ તો અવ્યક્ત છે, જ્યારે સદ્ગુરુ એ વ્યક્ત છે. આધ્યાત્મિક માર્ગ એ તો સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વિષય છે. આ માર્ગમાં ગુરુની જરૂરિયાત અનેકગણી વધારે છે. માનવી જીવનનું શું રહસ્ય છે, આત્મા અને પરમાત્માની સમજણ પાડનારું હાલતું ચાલતું પુસ્તક, જીવનવિકાસનાં પગથિયાં ચઢાવતી નિસરણી ગુરુ છે. સદ્ગુરુ એટલે ભગવાનનો જીવતો જાગતો જીવનમાં સાર્વત્રિક પણે પ્રસરી એક ધારો પ્રગટી રહેલ ભાવ. સદ્ગુરુ જીવનની કલા શીખવી માનવને ઈશ્વરાભિમુખ બનાવે છે.

આપણે પાણીનું માટલું ખરીદીએ ત્યારે ટકોરા મારીને ચેક કરીએ છીએ, પરંતુ ગુરુ કરતી વખતે કાળજી રાખતા નથી. સાચા ગુરુની કસોટી કેવી રીતે કરવી? પૂ. રામકૃષ્ણદેવ જણાવે છે, જે કામિની, કાંચન અને કીર્તિમાં લેપાતો નથી તેની ઉપર બિલકુલ શંકા વગર પસંદગી ઉતારી શકાય. સાધકે ખાસ લક્ષમાં રાખવાનું છે કે આપણા માની લીધેલા ગુરુથી આપણી માનસિક ભૂમિકા ઊંચી થતી જાય છે કે કેમ? સાધકના જીવનમાં ઊઠતા બધા જ આધ્યાત્મિક તેમજ વ્યાવહારિક સવાલોનું સમાધાન યોગ્ય રીતે ગુરુ કરાવી શકતા હોવા જોઈએ. ખાલી ગુરુમંત્ર લીધાથી કશું વળતું હોતું નથી. ગુરુનાં ચરણસ્પર્શ કરવાં, સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરવા, ચરણામૃત પીવાં, ફૂલો ચઢાવવાં, ધૂપ-દિપ કરવા, પૂજા - અર્ચના કરવાં, અગરબત્તી સળગાવવી, માળાઓ પહેરાવવી, ભેટ સોગાદો ધરવી એવું બધું માત્ર કરવાથી જીવન વિકાસની દિશામાં કશું જ ન વળી શકે, બહુ બહુ તો

આ માર્ગની અભિરુચિ ઊપજે તેથી વિશેષ કશું નહિ. માટે જે ખરું કરવાનું છે તે કરવા દિલથી લાગી જવું જોઈએ. જાગૃતિ સાથે સાધના ખંતપૂર્વક કરવી જોઈશે. સદ્ગુરુને આપણા વર્તનથી, આપણી ભાવનાથી પૂર્ણ સંતોષ આપવાનો આપણો ધર્મ છે. સદ્ગુરુ પરત્વેની દિલમાં દિલથી દિલની પ્રેમભક્તિ પ્રગટ્યા વિના તે આપણામાં જીવનવિકાસની ભાવનાનું બીજ વાવી શકતો નથી. ગુરુના સૂચનનો અમલ પ્રેમભક્તિપૂર્વક કરતા રહેવાનું છે. તેના દિલની સાથે આપણું દિલ પ્રેમભક્તિ પૂર્વક ભળી, હળી, મળી અને ગળી જાય તો સદ્ગુરુ આપણું સર્વ કરે અને આપણો ભાર સદ્ગુરુ પ્રેમથી ઉપાડશે. એના જેવી વફાદારી કોઈની નથી. એના જેવો પ્રેમ કરવાવાળો કોઈ નથી. એને રીઝવવા ભક્તિ વિના બીજો કોઈ માર્ગ નથી.

સદ્ગુરુની સરખામણી કોઈની સાથે ના થાય એ અપૂર્વ શિરોમણી છે. એનું બેસણું સ્થિતપ્રજ્ઞથી ઊંચું છે. કોઈ મોટો માંધાતા ભલે હશે કિન્તુ સદ્ગુરુ આગળ તેની કશી વિસાત નથી.

“ગુરુ શરીર ના માત્ર તણખો ચેતનનો જ છે,
એને શરીર જે માને, જાણ્યું ના ગુરુ તત્વને.”

જ્યારે આપણે ખૂબ ખૂબ પ્રેમથી હૃદયના ઊંડાણમાંથી જાગૃતિપૂર્વક પ્રાર્થના કરીએ, નામસ્મરણ કરીએ, આત્મનિવેદન કરીએ અથવા કોઈ સદ્ગ્રંથનું વાંચન કરીએ ત્યારે પરમાત્મા કૃપા કરીને આપણને ભાવ આપે છે અને આપણે ગદ્ગદિત થઈ જઈએ છીએ. ભાવ પરમાત્માની કૃપા પર અવલંબે છે. આ ભાવ આપણને આપણી પ્રકૃતિમાંથી ઉપર ઉઠવામાં સહાય કરે છે. આપણી પ્રકૃતિ એટલે કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, રાગ-દ્વેષ, અહંકાર, તૃષ્ણા, મદ, મત્સર વગેરે. ગુરુ સાધકના સ્વભાવનું દિવ્ય રૂપાંતર કરી તેનો આધ્યાત્મિક વિકાસ સાધવાનું કાર્ય કરે છે. સાધકનો સ્વભાવ અને પ્રકૃતિનું રૂપાંતર કરવાનો ચમત્કાર સર્વોપરી છે. ગુરુ પ્રત્યે, પ્રેમભાવને ભક્તિ

જો હશે તો ગુરુની સાચી મહત્તા તેને સમજાયા વિના રહેશે નહિ. ગુરુનું શરીર એ આપણું સાધન નથી આપણું સાધન તો ગુરુની ભાવચેતના શક્તિ છે. સદ્ગુરુનું સ્મરણ જીવનમાં ઉત્સાહ, આહલાદ, ઉમંગ, ઉત્કટતા ને પ્રેરણા પ્રેરી જતું હોય છે. ચેતનમાં નિષ્ઠા પામેલા એવા આત્માના જીવનમાં કોઈ રીતે ઉપયોગી થઈ ગયા, તો અનેક પ્રકારની સહાય મળવાની છે, જીવનમાં ગમે તે રીતે ઉન્નતિ થવાની. “સદ્ગુરુ ખાણના જેવા’ ખોદો જેમ ઊંડું ઊંડું, માણેક, રત્ન ને હીરા મળતા ત્યાં જતા જ શું.” સંત કબીર કહે છે,

ગુરુ ગોવિંદ દોનો ખડે, કીસે લાગૂં પાય,
બલિહારી ગુરુદેવકી ગોવિંદ દિયો બતાય.

સાચા ગુરુ હંમેશા ઈશ્વર નિષ્ઠા જ વધારતા હોય છે. એટલે ઈશારો કરી પ્રભુ ને જ પગે લાગવાનું જણાવે છે. સદ્ગુરુ ભગવાનતુલ્ય છે. જ્યારે એના પ્રત્યે શરણાગત ભાવ આવે ત્યારે આપણામાંથી અહંકાર ઘટે.

“પોતાની સમકક્ષાનો એને શરણ જાય જે, તેને બનાવવાનો ધર્મ સદ્ગુરુનો હૃદે, બનાવ્યા વિણ તે તેવો કદીયે નવ જંપતો, જો સહકાર સંપૂર્ણ સામે પક્ષે રહેલ હો.”

સંસારમાં કોઈની ઓથ હોય તો નિરાંત રહે છે, તો સદ્ગુરુની ઓથ દુન્યવી ઓથથી પણ પ્રાણવંત છે.

ભક્તિના નવ પ્રકાર છે. તેમાંનો એક પ્રકાર આત્મનિવેદન પણ છે. જુદા જુદા પ્રસંગોએ આપણા મનનું વલણ કેવા પ્રકારનું જાગે છે, તે નિવેદન કર્યા કરવાનું કરીએ, એ મોટામાં મોટું આગળ વધવાનું સોપાન છે. આત્મનિવેદન એટલે આપણને ચેતનના ભાવથી સંકળાવનાર કોઈ દિવ્ય સાંકળ.

આપણે જેવા હોઈએ એવા કોઈ પણ જાતના સંકોચ કે ડર રાખ્યા વિના સદ્ગુરુ આગળ ખુલ્લા થઈએ.

॥ હરિ:ૐ ॥

પ. પ્રેમ

- સંકલન : હરીશભાઈ રાવલ, સુરત

જીવનમાં મૂળના ઘરનો ખરો ધંધો જ મૂળથી જે -હૃદયથી રંગવાનો ને ખરેખર ચાહવાનો છે.

પ્રેમલીલા ખંડ ૧૦

કોઈ પણ વ્યક્તિને પહેલીજ મુલાકાતમાં પૂજ્ય શ્રીમોટાના પ્રેમનો સ્પર્શ થઈ જાય છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાની અમદાવાદ ખાતે અંગત સેવા કરનાર શ્રી ઈન્દુભાઈ શેરદલાલ અને તેમના પત્ની જયશ્રીબેન. શ્રી ઈન્દુભાઈએ એક દિવસ પૂજ્ય શ્રીમોટાને કહ્યું તમે જયશ્રીને રોજ એક કાવ્ય લખો તો સારું, તેની ઘણી જ ઈચ્છા છે. પૂજ્ય શ્રીમોટા જયશ્રીને રોજ એક કાવ્ય ગઝલના ઢાળમાં લખતા, આ કાવ્યો મોટી સંખ્યામાં થયા તેમાંથી ‘પ્રેમ’ પુસ્તક ઉદ્ભવ્યું. સામાન્ય માણસને સમજણ પડે એવાં જ પાસાં વિશે પૂજ્ય શ્રીમોટાએ લખ્યું છે.

પ્રેમ એ તો પ્રભુનો પયગંબર છે. ઉદાર માનસ એ પ્રેમનું પહેલું પગથિયું છે. પ્રેમ એ જ જીવનનો પાયો છે. જીવન ઘડતરમાં પ્રેમનું ઘણું જ મહત્ત્વનું સ્થાન છે. પ્રેમમાં વેવલાપણું નથી. પ્રેમ તો શક્તિ છે. પ્રેમ પોષક અને સર્જક છે. પ્રેમ તો જીવનના ઘડતર કાજે છે. એ આપણને પણ ઊંચે લઈ જાય છે. અને જેને માટે વપરાય છે તેને પણ ઊંચે લઈ જાય છે, તે બંને રીતે કલ્યાણકારી છે. પ્રેમની વર્ષા, શીતળતા, હૂંફ, ઉષ્મા, આશા, સહાનુભૂતિ અને તેની પ્રેરણા એ બધાં સૂક્ષ્મ પ્રકારનાં આંદોલનો છે. એનો સ્પર્શ થતાં તે અણુએ અણુમાં રોમાંચ પ્રગટાવે છે, અને જીવનને બહેલાવે છે. ભક્તિ કરતાં પણ, પ્રેમનું સ્થાન ઊંચું છે. પ્રેમ જોડનાર સાંકળ પણ છે અને મુક્તિ અપાવનાર સાધન પણ છે. પ્રેમ પ્રભુનું તત્ત્વ હોવાથી તે આપણને શુદ્ધ કરે છે, પ્રિયજનને ખાતર આપણી સર્વ મનીષાઓનો ત્યાગ કરીએ છીએ, પ્રેમ હોય ત્યાં હું અને મારું રહેતું

નથી, પ્રિયજનનું કેવી રીતે શ્રેય થાય, પ્રિયજનના કલ્યાણના હેતુનો સતત ખ્યાલ રાખીને જરૂર પડે અત્યંત કઠણ થઈ શકે છે. બાળકને મા કે પતિને પત્ની જેટલાં સમજી શકે છે, તેટલું કોઈ અન્ય જન નથી સમજી શકતું એનું કારણ પ્રેમ જ છે. પ્રેમ એ સતત વહેતો ભાવ છે, એમાં વિસ્તાર પણ છે, અને ઊંડાણ પણ છે. એને સમુદ્ર કરતાં વ્યોમની ઉપમા વધારે યોગ્ય રીતે આપી શકાય. માનવી માત્ર અંતે તો પ્રભુમય થવાનો છે, તેથી જો એણે પોતાના વિકાસની ગતિ ત્વરિત કરવી હોય તો પ્રેમને દિવ્ય અને દિવ્યતર બનાવવો પડશે.

પ્રેમ મેળવવા કાજે પ્રેમ સૌને આપવો પડે, પહેલાં પ્રેમને આપી જાણો; પ્રેમ પછી ચહો.

પ્રેમલીલા ખંડ-૧૦

જગત સંસાર-વ્યવહારે નર્ચો શો મોહ પ્રસરે છે ?
ન એવા કોઈને પણ તે ગતાગમ પ્રેમની તે છે.

પ્રેમકળા ખંડ-૩

અહંકાર અને પ્રેમ એ બે વચ્ચે કટી મેળ ખાઈ શકે નહિ, પ્રેમ અને મોહને પણ તેજ - તિમિર જેવો સંબંધ છે. સાચો પ્રેમ પૂરેપૂરો અનાસક્ત છે. સામાન્ય રીતે આપણે જેને પ્રેમ કહીએ છીએ તેમાં અનેક સેળભેળ તત્ત્વો ભળી ગયેલાં હોય છે. વાસનાથી માંડીને પ્રિયજન ઉપર પોતાનો કાબૂ રહે એવી ઊંડી ઈચ્છા સાચો પ્રેમ નથી.

પ્રેમ એ એકાએક ઉછાળો મારતો અને પછી શમી જતો આવેગ નથી. આપણે જેને પ્રેમ તરીકે સમજીએ છીએ, તે ઘણીવાર આસક્તિ હોય છે.

શ્રીહરિની ઝાંખીનું શ્રીહરિકૃપાથી જે દર્શન થયું છે. તેનું પૂજ્ય શ્રીમોટાએ આ જોડકણાંમાં બધું સ્પષ્ટતાથી અને સરળતાથી વર્ણન કરેલું છે. ઝાંખીનું દર્શન પ્રકૃતિમાંથી ઊંચકીને ભક્તની ભૂમિકાને ઊર્ધ્વમાં લઈ જાય છે. પ્રભુકૃપાથી તે ભૂમિકામાં જે જે, જેવો જેવો અનુભવ થયો હતો. તેની હકીકત

આ ઝાંખીનાં જોડકણાંમાં લખી છે. ઝાંખી એ પૂર્ણ અનુભવ નથી. ઝાંખી એ તો હરિનું એક લટકું છે.

કંઈક જન્મોની ભક્તિથી પડેલા દિલ સંસ્કાર, ઉદય વર્તમાનથી પ્રાપ્ત કૃપાથી ઝાંખીનું દર્શન. થતી ના એમની એમ હરિની ઝાંખી ખાલી તે, તપશ્ચર્યા, તપ-ત્યાગ હૃદયની ભક્તિ માગી લે. થયેલી ઝાંખીએ મૂળથી જીવને ફેરવાવ્યું છે, કરી દઈ મુગ્ધ સંપૂર્ણ હરિપદમાં ઠરાવ્યું છે. ઘડી-પળ ના સૂવા દે છે, ન નવરો સહેજ પડવા દે, મનાદિમાં શી ઝાંખીએ હરિવર શો નચાવ્યો છે ! મહિમા ઝાંખીના કંઈ અમથાં ન ગાયાં છે, નિયોડ શો અનુભવનો થયો જે દિલથી ગાયો છે !

ઝાંખી ખંડ-૬

હરિના દિલ-તાળાંની કૂચી (ચાવી) તો પ્રેમ પાસે છે. હૃદયના પ્રેમને વ્યક્ત થવાને ભક્તિ સાધન છે.

દિલ ખંડ-૭

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ સગુણ અને નિર્ગુણનો સાક્ષાત્કાર કરેલ છે. એટલે ખંડ ૧૦માં પ્રેમલીલા અને ખંડ ૧૧માં હરિદર્શનની અંદર પૂજ્ય શ્રીમોટાએ હરિના અનુભવનું વર્ણન કરેલું છે. જેનો સુંદર લાભ આપણને આપ્યો છે.

સતત બસ એકની એક જ હૃદય લાગેલ ધૂન જે, હરિની ભાવનામાં શો મને એણે જિવાડયો છે !

પ્રેમલીલા ખંડ-૧૦

હરિની યાદગીરીમાં જીવન આખું વિતાવ્યું છે, હરિના સ્મરણનો રંગ બધા દિલ પર લગાડ્યો છે. હરિ વિનાનું જીવન સૌ નકામું વ્યર્થ સઘળું છે, હરિ વિનાની પળ એક જીવન જીવવું, જીવન ના તે.

હરિદર્શન ખંડ-૧૧

હૃદયની ભક્તિ વિના પ્રેમ સંભવી જ ન શકે.

॥ હરિ:ૐ ॥

મનને શાંત, નીરવ અથવા નિઃસ્પંદ કેમ કરી શકાય ?

એનો ઉપાય પણ કહેલો છે. પણ એને તે પ્રમાણેના સાચા હૃદયના પ્રયત્નથી કોણ કર્યા કરે છે ? કરે તે જ પામે. પહેલો ઉપાય તો મનની સર્વ પ્રકારની ક્રિયાઓથી અલગ બન્યા કરવાની જાગૃતિ જ્ઞાનપૂર્વક સેવ્યા કરવી.

પોતે એનાથી અલગ પડ્યાં કરી મનની સર્વ પ્રકારની ક્રિયાઓમાં જરા પણ ભાગ લેવો નહિ. એને સમતાપૂર્વક તટસ્થતાથી જોયાં કરવું. એટલે સાક્ષીવત્ રહ્યાં કરવું, ને જોયાં કરવું. એમ કરવાથી જો તે પ્રમાણે સાચી રીતે થયાં કરતું હશે, તો મન શાંત થતું અનુભવી શકવાનું છે જ.

બીજો ઉપાય મનમાં જે જે કંઈ જે જે પળે ઊઠે, તેને તેને ફેંકી દઈને મનને નામસ્મરણમાં કે ગુરુની ભાવનામાં કે ચેતનામાં કે હૃદયમાં હૃદયની શાંતિ ઉપર એકાગ્ર કર્યા કરવું એ છે.

નિશ્ચય વારંવાર તૂટે છે તેનું કારણ શું ?

નિશ્ચય જે તૂટે છે તેનું એક કારણ તો નિશ્ચય જાળવવા માટેની દૃઢતા, મક્કમતા, તેજસ્વિતા, તેને જીવતો રાખવા કાજેનું ફના થવાપણું વગેરે આપણામાં જાગ્રત થયેલાં હોતાં નથી. જે નિશ્ચય કરીએ તેને કરતાં પહેલાં મનમાં મનથી સમજી લેવાનું હોય કે તે આમ કે તેમ તૂટી જાય, તો તે ચલાવી લેવાનું નથી, પણ ગમે તે ભોગે પાળવાનો જ છે. એમ નામસ્મરણ કરતાં કરતાં એ કાયમ રહી શકે તેમ કરજે. પ્રભુને હાલતાં, ચાલતાં, ફરતાં સકળ કંઈ કર્મ કરતાં કરતાં, હૃદયમાં હૃદયથી એની કૃપામદદ કાજે પ્રાર્થના જ કર્યાં કરીએ, ને કરેલા નિશ્ચયને, મંકોડો જેમ વળગી રહે છે તેમ વળગી રહીએ. આ તો

નિશ્ચય કરીએ ને વારેઘડીએ તૂટી પડે, તો તેવા નિશ્ચયથી કશા પ્રાણ પ્રગટતા નથી, તેજસ્વીપણું પણ જાગતું નથી; ઊલટું મનોબળ નબળું પડતું જાય.

જે નિશ્ચય કરીએ ને તે પાળી ન શકીએ, તો આપણા પોતાના પરનું આપણું બળ ને એની અસર ઓછાં બનતાં જાય છે. એમ માનવી નિશ્ચય અમુક અમુક પ્રકારનો કરતો જાય, પણ તે પળાય તો નહિ, તો એમ કરતાં કરતાં તે સાવ નમાલો બનતો જાય છે. નિશ્ચય કરવો તો તે પાળવો જ. જાગૃતિ રહે કેમ નહિ ? ઓછું બોલવાનું કેમ ન પળાય ? તે તો સહેલું છે. ને એટલો કરેલ નિશ્ચય પાળી ન શકાયો ? ના ના, તેમ કંઈ ચાલી શકશે નહિ. માટે ફરીથી મનમાં મનથી વિચારી જો તે નિશ્ચય કરવો હોય તો કરી લેવો ને તે પ્રમાણે વર્તવું જ. કરેલો નિશ્ચય તૂટે તેની હાયવોય ભલે ન કરીએ, પણ એનો પસ્તાવો તો હૃદયમાં કારી ધાની જેમ લાગવો ઘટે. પસ્તાવો તો એનું નામ, -કે જે રીતે જેમ થવું ઘટે તેમ ન થતાં તેથી ઊલટી રીતનું બને, તેથી કરીને જે લાગણી પ્રવર્તે, તેને લીધે સાધક પાછો સતેજ થઈ, કટિબદ્ધ થઈ, કરેલા નિશ્ચયમાં પ્રાણ પ્રગટાવી ફરી પાછો બેઠો થઈ જાય તે. પસ્તાવો એટલે ખાલી ખાલી રોદણાં રડવાં તે નહિ. પસ્તાવો થયો હોય તો તે વડે કરી જે બાબતમાં પસ્તાવો થયો હોય, તેમાંથી ઊંચે આવવાનો સાચો થયેલો પસ્તાવો એને આકાશપાતાળ એક કરાવે. માટે કૃપા કરીને નિશ્ચય કરતા પહેલાં વિચાર કરજે. જે નિશ્ચય કરીએ તે તો મરણાંતે પાળીએ જ પાળીએ. એમ નિશ્ચયને જે 'જીવ' વળગી રહે છે, ને એને પાળ્યાં કરે છે, તેવા 'જીવ'ના મનોબળની શક્તિ બઢતી જાય છે.

જે 'જીવ' કરેલા નિશ્ચયને પાળી શકતો નથી,

તે 'જીવ' તો સાવ નમાલો ને બાયલો છે એમ ગણવું. ભૂલ થાય કે હાર થાય તો નિરાશ ન થવું, તે તદ્દન સાચું. પણ જે સંકલ્પ તૂટ્યો ને આપણે એને તૂટવા દીધો તો એ ફરી આપણા ઉપર સવાર નહિ થાય તેની શી ખાતરી ? માટે એ તો એ તૂટી ન જાય એમ જ જાગ્રત રહીને વર્તવાના પ્રયત્નમાં મશગૂલ રહ્યાં કરીએ તો જ શોભા છે. ભૂલ થાય કે હાર થાય તો ફરી ફરીને જે બાબતની ભૂલ થાય કે હાર થઈ હોય, તેમાંથી જાગીને પાછા નિશ્ચયને વળગી રહીએ ને વધારે ને વધારે ચેતતાં રહીએ. પણ નિશ્ચયને તો કદીય મરવા ન દઈએ.

તને પ્રભુપંથે જવાની ઈચ્છા થઈ છે, પણ તમન્ના પ્રગટી નથી; પણ તું વીનવે છે કે તારી ઈચ્છાને તમન્નાના રૂપમાં ફેરવવાનું કામ મારું છે. ભલા 'જીવ' ! મારે તને શું કહેવું ? ! જો તેવું હોત તો ક્ષણવાર પણ રાહ જોઈ હોત ખરી કે ? પળેપળ જે 'જીવ' પોતાના જીવનનો વિકાસ જેની કૃપા-મદદ વડે કરીને થવાનો છે એને હૃદયમાં હૃદયથી એકાગ્ર, કેન્દ્રિત ને સમગ્રમાં જીવતો રાખ્યાં કરે છે, જ્યાં ત્યાં એને જીવતો કર્યાં કરે છે ને એની ચેતનાને જેમાં ને તેમાં પ્રગટાવ્યાં કરે છે, તેવા 'જીવ'નું ગુરુ જે તે કંઈ યોગ્ય જરૂર કરી શકે.

મને મળેલાં સ્વજનો, ને તે પણ આધ્યાત્મિક જીવન અર્થે જે મળેલ છે તેમાનું કોઈ, ભાગ્યે પોતાના દિવસના ગાળામાં એવી રીતે એને ચિંતવતા હોય છે. માટે કૃપા કરીને આપણે માટે બીજા કોઈ કશું કંઈ કરે એવી કલ્પના કે ભ્રમણામાં રહેવામાં સાર નથી. કર્મ કે થયું તેટલું પામ્યાં. ગુરુ કનેથી મેળવવા કાજેની જે અનિવાર્ય શરતો છે, તે તો પાળવાની કોઈનામાં પ્રેમભક્તિજ્ઞાનયુક્ત હૃદયની ઝંખના નથી, ફના થવાની તાકાત નથી, સર્વ ભાવે ને સર્વ રીતે ગળી ને મળી જવાનાં હૃદયનાં ઉમેદ ને

ઉમળકો નથી, એને કાજેની એની હૃદયની થનગનતી પ્રેમભક્તિ નથી. ગુરુ કહે તે કરી બતાવીને, એમ વર્તીને, એને રાજી કર્યાં કરવાની હૃદયમાં હૃદયની હજી પૂરી સાચી દાનત કોઈને પ્રગટેલી નથી. માટે કૃપા કરીને ગુરુ કનેની આશાની વાત ન કરવી, પહેલાં તો ઉપર કહી તે શરતો જીવનમાં આચરી બતાવવાનું કર્યાં કરો. હજી પળેપળ એને પોતાના કર્મમાં તો દૂર રહ્યો પણ હૃદયમાંયે કોણ જીવતો રાખે છે ? માટે જે કરવું હોય તે કરવામાં ને મંડ્યા રહેવામાં સાર છે.

સકળ જે તે કંઈ આપણે પ્રભુપ્રીત્યર્થે ને કર્મયજ્ઞની ભાવનાથી કર્યાં કરવાનું રહે છે. એવું સ્મરણ કે ભાવના પળવાર પણ તને ક્યાં થયેલી છે ? યજ્ઞભાવના એટલે શું ? સંપૂર્ણપણે પળેપળ હોમાતાં જવું ને એવા યજ્ઞમાં પળેપળ આહુતિઓ આપતાં જ રહેવું. એટલે એમ આપણા કરેલા નિશ્ચયને અદા કરવાની ભાવના ને દાનત હોય, કે એવું ગમે તે જે નક્કી કરેલું હોય કે નક્કી કરી લઈએ, તેને સ્વીકારીને વર્તન કરવા મંડ્યા પછી, તેનો અમલ કરવા જતાં પાછું વળી ન જોઈએ. કોઈ આપણને તુચ્છકારે, અવગણે, કોઈ આપણને તેમ થવા દેવામાં નિરુત્સાહ પ્રવર્તાવે કે ગમે તેમ કરે, છતાં આપણે લેવા ધારેલું પગલું જગતની દૃષ્ટિએ ખોટું ગણાતું કે લાગતું હોય, તોપણ તે જરૂર લેવું જ લેવું. તેમ કરતાં કરતાં આપણે તો સદાય નમ્રમાં નમ્ર ને જે તે બધાં પરત્વે હૃદયનો નીતરતો સદ્ભાવ રાખ્યા કરવાનો જીવતો પ્રયત્ન કર્યાં કરતાં હોઈએ, કરેલા નિશ્ચયના પાલનમાં જીવતાં રહ્યાં કરીએ, તો તેવું પગલું જીવનમાં જોમ ને શક્તિ પ્રેરનારું છે તે જાણજે. બાકી તો 'અબી બોલા ને અબી ફોક'ના જેવી દશા થવાની છે તે નક્કી જાણજે.

(‘સંસારમાં વૃંદાવન’ પ્ર.આ., પૃ. ૩૯ થી ૪૪)

મનન, ચિંતન, નિદિધ્યાસન એ ત્રણે આપણામાં થયાં કરવાં ઘટે. પણ એનો અર્થ તને સમજાયો છે કે કેમ તેની મને તો ખબર પણ નથી, ને તેં મને તે અંગે પૂછ્યું પણ નથી. મેં તો માની લીધેલું કે તેની તને સમજણ પડેલી જ હશે; પણ તેની સમજણ તને પડેલી લાગતી નથી.

મનન એટલે મનમાં મન વડે કરીને પ્રભુની સ્મરણભાવનામાં જ્ઞાનપૂર્વક એકાકાર રહેવાયાં જવાય એમ સતત એકધારું મથ્યાં કરવું તે.

ચિંતન એટલે પળેપળ જીવનવિકાસના આદર્શની સામે જ નજર રહ્યાં કરે એવી માનસિક એકાગ્રતા; માનસિક પ્રવૃત્તિમાં આમથી તેમ ફેંકવાનું થતાં પાછું મનને સ્થિર કરી કરીને એને આદર્શના કેન્દ્રમાં પાછું ખેંચી આણવું તે. આવી પ્રક્રિયા સાધકે જાગૃતિ સેવીને વારંવાર કર્યાં જ કરવાની છે.

નિદિધ્યાસન : ઢોર જેમ પહેલાં તો ખાધે જાય છે, ને પછીથી નવરું પડતાં તે કાઢીકાઢીને ઘણુંઘણું વાગોળ્યાં કરે છે, તેની જેમ અનેક વિચારો, વૃત્તિઓ, લાગણી, ભાવના, ભાવ અને સકળ કંઈ થતી પ્રવૃત્તિઓ, સંસારવહેવારના સંપર્કો, અને કર્મો, શરીરની સકળ થતી રહેતી સ્થૂળ ને સૂક્ષ્મ ક્રિયાઓ આદિ બધું જ જ્ઞાનભક્તિભાવે એને પળેપળ સમર્પણ કર્યાં કરવાની પ્રત્યક્ષ ક્રિયા તે પણ આમાં આવી જાય.

આ ત્રણે આપણને જો જાગૃતિ ન હોય તો કેમ કરીને થઈ શકે ?

ખરેખરી જીવનવિકાસ કાજેની લગની હૃદયમાં હૃદયથી લાગી ગયેલી હોય એવો સાધક હજી મળ્યો નથી. કોઈ પણ ‘જીવ’ને હજી તે કાજે સાચેસાચી ગરજ જાગેલી જાણી નથી. તેનો અર્થ એવો નથી કે કોઈ છે જ નહિ. માટે લગની લગાડીને જે તે આપણે તો કરવાનું છે. ભૂખ લાગ્યા વિના કશો સ્વાદ પડતો

નથી માટે શ્રીપ્રભુનું નામસ્મરણ એની ભાવના ને હૃદયમાં ધારણા સાથે સતત એકધારું લેવાયાં કરાય એ કાજે જેટલું જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક મથાયાં જવાય એટલું ઉત્તમ છે.

એક પળ પણ નકામી જાય તો હૃદયમાં ઘણી વેદના થાય એવું અનુભવાય તો તેવો ‘જીવ’ નામસ્મરણમાં રહી શકે. માટે કૃપા કરીને હવે તો તેમાં મન ‘જીવ’ પરોવી શકવાનું કરે તો કંઈક ગમે. ખાલી ખાલી સાધનાનું નામ લીધેથી તો કશું જ ન વળે. હિંમત ધારીને એનું નામ લીધા કરો. એમાં કોઈ કોઈને અટકાવી શકે તેમ નથી.

જે જે કંઈ બને કરે — મનમાં પણ — તે તે બધું શ્રી ભગવાનને ચરણકમળે કહ્યા કરીએ. એમ કહ્યા કરવામાંથી એની સાથે હૃદયનો સંબંધ બંધાયે જાય છે. જ્યાં જ્યાં કંઈ ખંચકાવાય ત્યાં પ્રાર્થના કરવી. પાણી પીતી વખતે પ્રાર્થના, મળત્યાગ સમયે પણ પ્રાર્થના, લઘુશંકા સમયે પણ તેમ જ; જમતી વખતે પણ, કપડાં પહેરતી સમયે, નહાતા સમયે, એમ પ્રત્યેક કર્મના આદિમાં તે તે કર્મ શ્રીપ્રભુપ્રીત્યર્થે છે, એવી હૃદયની ધારણા ધરાવી ધરાવીને પ્રાર્થના કર્યાં કરવાની છે. રાત્રે સૂતાં સમયે, ઊઠતાં સમયે પણ તેમ જ.

શ્રીપ્રભુની ભાવના વિના એક પળવાર પણ જો સૂનાં રહ્યાં તો આપણે અભડાયાં એમ ગણવું, ને માનવું. શ્રીપ્રભુની સ્મરણભાવના વિનાનો સમય જતાં તે આપણને ઘણું ઘણું કઠે ને એવી સ્મરણભાવના એ તો આપણા શ્વાસોચ્છ્વાસની જેમ થઈ જવી ઘટે. ત્યારે જ સાધના થઈ શકવાની. ‘જીવ’નું તાદાત્મ્ય પ્રભુકૃપાથી ઉદ્ભવ્યું છે એમ તો જ મનાય ને ગણાય. માટે કૃપા કરીને ચેતવામાં સાર છે.

(‘સંસારમાં વૃંદાવન’ પ્ર.આ., પૃ. ૪૯ થી ૫૨)

સ્વજન : શરીર પાસેથી સખત કામ લઈએ એ પણ એક પ્રકારનું તપ જ ગણાયને ? હું સખત મહેનત કર્યા કરું છું. આ બધું પૂર્વજન્મના સંસ્કારનું જ પરિણામ હશે ?

શ્રી મોટા : તમે જાતે એટલી બધી મહેનત કરો અને શરીરને હેરાનગતિ પમાડો તે ગમતું નથી. શરીર મંદિર છે નકામું નથી. મિથ્યા પણ નથી. એને લડાવવાનું પણ નથી. તેમ તુચ્છકારવાનું પણ નથી, એની યથાર્થતા જો ખ્યાલમાં ના રહે તો જીવનમાં મળતાં કર્મોમાં તેવી સમજણ ક્યાંથી રહેવાની છે ? કંઈ પણ કરવામાં નાનમ ન લાગવી જોઈએ તે ખરું છે, પણ તે સાથે શરીરને જે કામમાં લઈએ તે કામમાંથી જીવન ન મળ્યા કરતું હોય અને તે માત્ર ગધાવૈતરું જ હોય તો શરીર અને જીવનવહેવાર એ બધું કશા ઉપયોગનું નથી. ઊલટાં એ માત્ર આપણા નિરુપયોગીપણામાં ઉમેરો કરનારાં નીવડે છે. જે કંઈ કરીએ એની પાછળ સભાન જ્ઞાનપૂર્વકની સમજણ જગાડવાનું પ્રેરણાત્મક ચેતનાબળ ન રાખ્યા કરીએ તો જીવન કેવી રીતે સાંપડવાનું છે એની મને સમજણ પડતી નથી. શરીરને એવી રીતે કચડી નાખવાનું નથી. એવું કચડી નાખવામાં પણ જો જ્ઞાનપૂર્વકની જીવનની સમજણ પ્રગટ કરવાની તમન્ના દિલમાં પ્રગટ્યા કરેલી હોય તો તેમાં કચડાવાપણું નથી, પણ તે જીવનનો યજ્ઞ છે. પણ જેમાં નથી સાચી સમજણ કે નથી કંઈ કશી મહત્વાકાંક્ષા કે નથી કોઈ ઉચ્ચ આશય - આદર્શનું જીવતુંજાગતું સ્મરણ - તેવા જીવનમાં મને તો રસ નથી પડતો. માનવીને ત્યાં ઢસરડો તાણવો કેમ ગમતો હશે ? એને જો સાચો કંટાળો આવતો હોય તો એમાંથી ઊગરવાનું કેમ નહિ સૂઝતું હોય ? કે પછી એવા ઢસડાતા જતા જીવનના વહેણમાં આંખો મીંચીને તણાયા કરવામાં ઈતિ કર્તવ્યતા હશે ? કે ઢસડાઈ જઈએ છીએ એનુંયે ભાન હશે કે કેમ ? ક્યાંયે કશાનુંયે ભાન જાગતું હોય તો સારું. જીવનના વહેણના ચીલા ભલે કર્મ સંસ્કારથી

પડ્યા હોય, પણ માનવીનું જીવન એ કંઈ માત્ર કર્મના શુષ્ક યાંત્રિક નિયમોનું પોટલું નથી. માનવી જીવનમાં ફૂટતાં કે વહેતાં વલણો ભલે કર્મ-સંસ્કારનાં પરિણામે હોય પણ એને રચનાત્મક વળાંક આપવાને માનવીનામાં કોઈ અનિર્દેશ્ય-અનિર્વાચ્યશક્તિ રહેલી જ છે. જેનો આધાર તે પ્રગટપણે લઈ શકવાનું ધારે તો તે કર્મના પરિણામને - જીવનના વહેણને ઊંધી રીતે વહેતું જતું અટકાવવાને જરૂર સામર્થ્યવાન થઈ શકે છે. કર્મનો નિયમ ભલે અટલ હોય પણ તે કરતાં માનવી જીવનની શક્યતાની અટલતા અનેકગણી ચડિયાતી છે, તે ખ્યાલમાં રાખજો.

સ્વજન બહેન : મારું શરીર સારું નથી રહેતું અને એ મારી સંભાળ લેતા નથી.

શ્રીમોટા : 'સુખે સાંભરે સોની અને દુઃખે સાંભરે રામ'. એમ આપણામાં એક કહેવત છે. ભગવાને તને દુઃખ આપ્યું છે. તોયે તું એને સંભારતી નથી તો તું એને ક્યારે યાદ કરવાની ? બને તેટલું ભગવાનનું નામ લીધા કરજે. અને આખો દિવસ ઉમંગથી જે તે કર્યા કરવાનું રાખવું. તારાં સાસુ-સસરા આવ્યે તેમની હૃદયથી નમ્ર ભાવે અને પ્રેમભાવથી ખૂબ સેવા કરજે. ગમે તેમ કહે તો તે સાંભળી લેવું. મનમાં ઓછું આણવા દેવું નહિ. આપણી પ્રસન્નતાની માત્રા જરાકે ઓછી થવા ના દેવી. એમનો પ્રેમ અને આશીર્વાદ જો તું સંપાદન કરી શકીશ તો મને ઘણો આનંદ થશે.

શરીરના ઉપાય કરવા ખરા પણ શરીરની ચિંતા ન કરવી. પતિ પ્રત્યે ભક્તિભાવ રાખજે. એ તારી સેવા કરે કે ન કરે તેની કશી અસર મન ઉપર ન થવા દેવી. આપણે આપણો ધર્મ બજાવવો. જે પોતાનો ધર્મ આચરવામાં પોતાના મનને કેંદ્રિત રાખે છે, તે બીજાને આપોઆપ પોતાનો ધર્મ સુઝાડ્યા વિના રહી શકતો નથી. કોઈ જાતનો આગ્રહ આપણે એના ઉપર કરવો નહિ. ભગવાનનું નામ ખૂબ લેતી રહેજે.

(‘મુક્તાત્માનો પ્રેમસ્પર્શ’ ચોથી આ., પૃ. ૩૪ થી ૩૬)

એક વૃદ્ધ સ્વજને પૂજ્ય શ્રીમોટાને પોતાની દિલની વ્યથા વ્યક્ત કરતો પત્ર લખીને આપેલો. એ પત્ર નીચે પ્રમાણે છે :-

હવે શરીર પણ નબળું થતું જાય છે એ અનુભવ્યું. ઘરનાં સ્ત્રી, પુત્ર વગેરે સૌને મારા ઉપરથી પ્રેમ ઊઠી ગયો છે એવું હું અનુભવું છું. વૃદ્ધાવસ્થામાં આવું બને એમ સૌ મહાન પુરુષો કહે છે. તમે પણ કહો છો. અને મારે કોઈના ઉપર નારાજ ન થવું અને સૌના ઉપર પ્રેમ રાખવો એમ આપ કહો છો. ગમે તેવું અયોગ્ય વર્તન કરે તોપણ આપણે નારાજ ન થવું, પણ સામાને રાજી રાખવા પ્રયત્ન કરવો તે યાદ આવે છે. છતાં તેનો અમલ કરી શકતો નથી. કેટલીક વાર સહન કરી લઉં છું, પણ મન રાજી થતું નથી. દુઃખી થાય છે, કારણ કે ટેવ પડી છે. છતાં આપનાં વચનો પ્રમાણે કરવા પ્રયત્ન કરું છું. પણ તે બધી મારી ભૂલ જ ગણાય. હું હજી લાયક થયો નથી. નાનપણથી પડેલી ટેવો હજી જતી નથી.

મારા કોઈ પૂર્વના યોગે આપના જેવા સાચા જીવન્મુક્ત સંત મળ્યા છતાં આ જીવ તો નઠોર જ રહ્યો. આપે મને પાંખમાં લેવા ઘણા પ્રેમથી, હૃદયના ઉમળકાથી પ્રયત્ન કર્યા છે, તે હવે યાદ આવે છે, પણ આ જડ જીવ તે વખતે આપને સમજી શક્યો નહિ. પૂર્વના યોગ હશે તે આપના ઉપર મને નિરંતર પ્રેમ રહ્યા કરે છે. કંઈ પૂર્વથી પાષાણવૃત્તિવાળું હૃદય ઘડાયેલું. આપે ઘણા જ પ્રેમ અને ઉમળકાથી મારો ઉદ્ધાર કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે અને આપ તો હજી એવા જ છો.

મારા દુર્ભાગ્યે મને નબળા હૃદયનો સંગી મળ્યો. હું કંઈ વિચાર દર્શાવું તે ભાંગી નાખે. મેં હૃદયથી વિશ્વાસ મૂક્યો એમાં મેં ભૂલ કરી, પણ હવે શું

થાય ? છોકરાંઓને એને સોંપી દીધાં. એમાં મેં ભૂલો ઘણી કરી. હવે સુધારી શકવાની મારામાં શક્તિ નથી. હવે મારો સાચો આશરો જો કોઈ હોય તો તમે છો. મેં તમારા કહેવા પ્રમાણે કંઈ કર્યું નથી, તેની હું હૃદયથી માફી માગું છું. હું પ્રાર્થના કરું છું, સ્મરણભાવ કરું છું, પણ મારામાં પ્રેમ નથી. તેથી, ભાવ જાગતો નથી. મારામાં ભાવ જાગે, પ્રેમ જાગે, સહનશીલતા જાગે, એટલી કૃપા માગું છું.

શ્રીમોટા : તમારા કાગળમાં તમે ખુલ્લા દિલે લખ્યું છે, તે જાણીને રાજી થયો.

બાળપણ અને ઘડપણ

જિંદગીમાં બાળપણ અને ઘડપણ તે બંને દશામાં આપણી કોઈ બરાબર યોગ્ય સંભાળ રાખનાર હોય, પ્રેમ કરનાર હોય, ચાહનાર હોય તો ગમે. આપણા તરફ બધા મમતા રાખે તેવું બધાં બાળકને ગમે અને ઘડપણવાળાને પણ ગમે. બાળકને તો સૌ કોઈ ઉપર પ્રમાણે કરતું હોય છે. બાળકને તેમ કરે છે, કારણ બાળક તે લોકોની સાથે મૂકપણે વર્તે છે. તેમની સામેના કોઈ આઘાત પ્રત્યાઘાતને સંવેદનશીલપણે વ્યક્ત કરતું નથી. અમુક ઉંમરના બાળકને કોઈનાય પરત્વે કોઈ પણ પ્રકારની નકારાત્મક કે રચનાત્મક લાગણી જન્મેલી હોતી નથી. જ્યારે ઘડપણવાળાને તો ગમા-અણગમા પણ વધે છે. તેની માન્યતાની ગ્રંથિ વિશેષ મજબૂત થઈ હોય છે કે થતી હોય છે. પોતાની આવડત, ડહાપણ, વહેવારકુશળતા અને હોશિયારીનો ખ્યાલ તેને વધારે પડતો આગળ આવે છે. એ જ માપથી બીજાઓને માપે છે.

નવો વળાંક

જગતમાં પોતાની રીતે બધું ચાલવું જોઈએ તેવું કદી બની શકતું નથી. વિવિધતા તો રહેવાની જ.

ઘડપણ થયું એટલે આપણે બધાંની નજરમાંથી ઊતરી જઈએ છીએ તેનું કારણ આપણે પોતે જ છીએ. આપણે જો બાળકની રીતે તેમની સાથે વર્ત્યા કરીએ તો બાળક પ્રત્યેનું જેવું વર્તન હોય છે તેવું જ વર્તન આપણી પરત્વેનું બને તેવું જરૂર રહે. ઘડપણમાં આપણા પોતાના ખ્યાલો તથા આગળપાછળના બનાવો-પ્રસંગો, વ્યક્તિઓ વગેરે પરત્વેનું, આપણા પરત્વેના તેમના વર્તન વિશેનું આપણું સભાનપણું વૃદ્ધાવસ્થાના ગાળામાં આપણને સવિશેષ સંવેદન પ્રગટાવે છે. ઘડપણમાં નબળાઈ પણ વધે છે. તેથી, અગાઉનો શાંત સ્વભાવ એ બધામાં પણ થોડોઘણો ફેર પડે તથા આઘાત અને પ્રત્યાઘાત થાય છે. તેથી કરીને જે લાગણી પ્રગટે છે તે બીજા પ્રકારની કે જ્ઞાનતંતુઓની કે એવા પ્રકારની નબળાઈને કારણે તેનું આપણને વધારે લાગી આવે છે. તેવા જ પ્રસંગો યુવાનીના ગાળામાં બન્યા હોત તો ત્યારે આપણે તે પરત્વે ઝાઝું લક્ષ આપ્યું ન હોત. તમે તો સમજી શકો છો એટલે આ બધું મારું સમજી શકશો.

સમતાધારક મૌન

આપણે તો ઘડપણ-બાકીનું આયુષ્ય મૂંગા મૂંગા સમતા ધારણ કરીને, ભગવાનના સ્મરણમાં ગાળ્યા કરીએ તે જ આપણે માટે ઉત્તમ છે. કોઈ આપણી દરકાર રાખે કે ન રાખે તેનો લેશમાત્ર વિચાર પણ પ્રગટવા ન દેવો. જ્યારે પ્રગટે ત્યારે મનને સાંત્વના આપી તેનું સમાધાન કરવું. ત્યાં સુધી ઘરમાં ઘરનાંની સાથે ઝાઝી માથાકૂટમાં ન ઊતરવું. પોતાના આગ્રહોને, મંતવ્યોને અને અક્કલ-હોશિયારી-જ્ઞાનને તથા આવડતને કદી આગળ પડવા દેવાં નહિ, કારણ કે તેમ કરીશું તોપણ તે પ્રમાણે કોઈ વર્તવાનું નથી. આપણે મૂક રહીશું અને બધાંની સાથે સદ્ભાવ તથા પ્રેમ રાખીશું અને તેમની સાથે વિનોદભાવે તેમને આનંદ પ્રવર્તી શકે તેવું વર્તન રાખીશું તો આપણે

તેમના આનંદનું કારણ થઈ પડીશું. ઘરમાં બાળકોને આનંદ થાય તેવી વાર્તાઓ કહીએ અને એ રીતે ઘરના વાતાવરણને આનંદમાં રાખવાનો આપણો સજાગ પ્રયત્ન હોય તથા ઘડપણમાં આપણને હવે કશું મહત્ત્વ ન મળે તેનો વાંધો નહિ, પણ આપણે તેને સમજણ વડે કરીને ઘરમાં બીજાને વધુ ને વધુ મહત્ત્વ અપાવ્યા કરવાનું ચાહીએ.

નવો ચીલો

આપણે હવે ઘડપણનો ગાળો જીવવાનો, નવો ચીલો પાડીને જીવવાનું છે. આપણે સાથે જ એકલરામ છીએ તે હકીકત આપણે ભૂલ્યા અને મમતા, કામ, ક્રોધ, મોહ આદિમાં ફસાયા. તે એકના અનેક થયા. હવે તે અનેકપણામાં આપણે રાગાદિકપણાથી વિકસેલા તે જ આપણે પોતે પોતાના જ સર્જનથી કરીને - આપણા પોતાના જ રાગેથી કરીને આપણે પોતે દુઃખી થઈએ છીએ. ઘડપણનો ઉપયોગ જીવન વિકાસના ઉપયોગમાં કરવાની ખરેખરી સભાનતા જે જીવને જો દિલથી લાગી જાય તો તેવા જીવને ઘડપણમાં પણ આનંદ મળી શકે છે. જ્યારે આપણે પોતે વૃદ્ધો-આપણા પોતાનામાં રમતા થઈ જઈએ ત્યારે કુટુંબની વ્યક્તિઓ ઘરડાંને ચાહવાનું કરી શકશે. ભગવાનનું સ્મરણ કરવાનો આ શાંતિનો ગાળો મળ્યો છે, તે આપણે હવે સાંસારિક સગપણનો ખ્યાલ છોડીને તે બધાં પરત્વેનું પ્રભુકૃપાથી ટળે એવા આપણા ઘડપણના પ્રસંગોનો આપણે તે રીતે અને તેવા હેતુથી ઉપયોગ કરતા રહીએ તો જ ઘડપણ એ જીવનવિકાસની કમાણીના દિનો છે તેનો આપણને અનુભવ થાય. હું તો તમને અવારનવાર યાદ કરું જ છું. કૃપા કરીને કોઈ રીતે ઓછું ન આણવા મારી તમને પ્રાર્થના છે. હરિસ્મરણમાં સમય ગળાય તો ઘણું જ ઉત્તમ.

(‘મુક્તાત્માનો પ્રેમસ્પર્શ’ ચોથી આ., પૃ. ૧૨૨ થી ૧૨૬)

સ્વજન : મોટા, આપ જાણો છો કે અમે ઘરમાં ત્રણ વ્યક્તિ છીએ. એમ છતાં અમારાં પરસ્પર વચ્ચે ઘણી વાર ઝઘડો થાય છે. વળી, જો બીજા બેચાર સગાં આવી પહોંચે તો મારા મનમાં ઘણો જ સંઘર્ષ થાય છે. આમ ન થાય એ માટે મારે કેવી રીતે રહેવું-વર્તવું ?

શ્રીમોટા : આપણા પોતાના મનને જે ઘર્ષણ કેટલીક વાર જન્મે છે, તેનાં ઘણાં કારણો હોય છે.

ઘરમાં બેચાર વ્યક્તિઓ ભેગી થાય અને તદ્દન સાથે રહેવાનું અને ત્યારે આપણા મનમાં અનેક રીતે ઘર્ષણ થતાં હોય છે. તદ્દન સાચી રીતે ઘર્ષણ કયા કારણથી થાય તે ખોળી કાઢવું. જો આપણે ખોળવા મથીએ તો કારણ આપણને જડે ખરું. કાર્ય પરત્વેની કાળજી, સંભાળ તેને યોગ્ય વ્યવસ્થિતપણે કરવું. કર્મ પરત્વેની હૈયાસૂઝ તથા સંસારવહેવારમાં જે તે બધાં મળેલાં છે, તેમના પરત્વે વર્તવાની કળા-આ બધું આપણે તપાસવું જોઈએ.

મારી પાસે મારા જીવનના ઘણા દાખલા છે. પેટલાદમાં સાતઆઠ નોકરોની વચ્ચે રહેવાનું અને ઘરના મૂળ માલિક અને તેમનાં સગાંસંબંધીઓ ઉપર તો કર્મ પરત્વેના મારા ગુણના કારણે હું વહાલો થઈ પડેલો. એના કારણે મારા તરફ બધાંને અદેખાઈ જાગેલી અને મારે ઘણું સહન કરવું પડ્યું હતું. ઘરના મૂળ માલિક અને તેમના સંબંધીઓનો ભાવ મેળવવો મારે માટે જરૂરનો હતો. જો તેમ ના કર્યું હોત તો તે ઘરના નીચલા દરજ્જાના માણસોને મારા પ્રતિ અદેખાઈ અને ઈતરાજી ના પ્રગટી શકી હોત. એટલે બધાંએ ભેગાં મળીને ઘરના માલિક અને સગાંસંબંધી આગળ કેમ કરીને ભોંઠો પડું અને મારી નાલેશી થાય તેવું કરવાને પણ ઘણા પેંતરા કરેલા, પરંતુ એકમાત્ર પ્રભુકૃપાથી બચી શકાયેલું. તેનું કારણ કે મારા હૃદયનો ખરેખરો ભાવ ઘરના મૂળ માલિકનો

ભાવ મારા ઉપર વિશેષ જાગૃત રહે તે હતો. મને આગળ વધવા માટે મદદ મળ્યા કરે તે પણ મારા માટે જરૂરી હતું. એટલે ઘર્ષણ થાય તો તેનાં મૂળ કારણો આપણા પોતામાં હોય છે. બીજાને લીધે તેવું થાય છે, તે અજ્ઞાન છે.

ઘણીયે વાર માનવીનામાં જે જે બધાં સાથે મળેલાં છે, તેના કરતાં પોતાની કોઈ રીતની ઊણપ, ઓછપ અથવા તો વહેવાર, વર્તન, કળા કે એકબીજાને કારણે કરીને જે લાઘવગ્રંથિ જાગતી હોય છે, તેના કારણે તેમ બની શકે ખરું. આ તો ઘર્ષણનો ઈતિહાસ મેં કહ્યો.

અમારે માટે તો તમે ત્રણ જણ એક ત્રિપુટી છો. ઘરની માલિકી પણ આપણે ત્રણે જણાંની ગણવી અને સમજવી. આપણી પોતાની એકલાની કે બે જણની માલિકી કદી ના ગણવી. અને આપણે તો ઊલટું, માલિકીપણાનું ભાન છોડતા જવાનું છે. ઘરમાં જે તે બધું આપણું ધાર્યું થાય તેવી મડાગાંઠ પણ કદી મનમાં રાખવી જ નહિ, કેમ કે આપણે અહમ્ને તો છોડવું જ છે. આપણા બધામાં અહમ્ તો ભર્યું પડ્યું છે. માનવીમાત્ર જો પોતાના જ દોષો જોવાનું અને પોતાના જ સ્વભાવનું પૃથક્કરણ કરવાનું કર્યા કરે તો તેનું મૂળ કારણ તેના પોતાનામાં તેને જોવાનું મળશે. કેટલીક વાર કેટલાક માણસોને આવું પોતાના સ્વભાવની ઊણપો-ઓછપો તેવા પ્રકારની વહેવારવર્તનની ઊણપ લાગવાથી પણ તેમનામાં લાઘવગ્રંથિ જાગે છે તેવો મારો અનુભવ છે અને તેથી પણ તેમનામાં ઈર્ષ્યા, અદેખાઈ વગેરે જાગી શકવાનો સંભવ હોય છે. મને તેવા અનુભવમાં આવેલા દાખલા તને ટાંકી શકું એમ છું, પરંતુ તેનાં મારે નામ દેવાં પડે અને તે હું ટાળવા માગું છું.

ઝીણી ઝીણી બાબતોનું ટૂંપણું કહેવાનું અને સાંભળવાનું. કોઈને દિલ ના હોય તો તેથી આપણે

બીડાઈ જવાનું ના હોય. ધારો કે આપણને કોઈ ઊંધું સમજે, પરંતુ આપણો તેમના પરત્વેનો ખરેખરો દિલનો ઊંડો ભાવ ખૂબ ખૂબ નિર્મળ નીતરતો વધે જાય તો અંતે તો વિજય આપણો જ છે, તે નક્કી સમજજે. આ બધું તું યોગ્યપણે સમજી શકે માટે કહું છું, પણ આથી કરીને તું ઊંધું સમજીશ નહિ. કેટલીક વાર મારે તો તેમને બરાબર સ્પષ્ટ કહેવાનું બની શકતું હોતું નથી, કારણ તેમ કહેવા જતાં કોઈ વ્યક્તિ તેને બરાબર યોગ્ય અર્થમાં ઘટાવી શકતી નથી તેવો પણ મારો અનુભવ છે. મેં તો તને પ્રભુકૃપાથી ખુલ્લા દિલે કહ્યું છે. જેથી, તું બરાબર સમજી શકે.

ચાહવાની કળા

સ્વજન : મળેલાં સગાંસંબંધીઓ પ્રત્યે સદ્ભાવ ટકી રહે અને વૃદ્ધિ પામે-આપ સૌને ચાહવાનું કહો છો, તે વાત બરાબર સમજાવોને !

શ્રીમોટા : આપણે હૃદયથી હૃદયમાં ચાહવું છે. આપણે દિલથી જેને ચાહવું છે, તે ચાહવાની ભાવનામાં શરત હોઈ શકે પણ નહિ. ચાહવાની ભાવનામાં કોઈ માંગ-demand- પ્રગટે તો ચાહવાની ભાવનામાં ઊણપ જન્મે. ખરેખરું ચાહવાનું તો મુક્ત દિલ જ કરી શકે. આપણે જે ભાવથી આપણા સ્વજનને ચાહવું છે તેવા ચાહવાપણામાં આપણી અને તેમની બંનેની મુક્તિ છે.

ચાહવું એટલે પરસ્પરના દિલને પરસ્પરના દિલથી એકમેક થઈ ઓતપ્રોત થઈ એકબીજાના દિલમાં હળવું, મળવું, ભળવું અને ગળવું. પરસ્પરના જીવનનું વ્યક્તિત્વ નોખું નોખું અને જુદી જુદી દિશાના પ્રવાહનું હોવા છતાં બંનેનું દિલ એકબીજા પરત્વે સદ્ભાવે સમભાવથી પ્રવર્ત્યા કરે તેવું તો સદ્ભાવભર્યા સમભાવમાંથી જ પ્રગટી શકે. દિલને દિલથી ચાહવાની ઉત્કટ ભાવનામાંથી જ હૃદયમાંથી આવો નીતરતો સદ્ભાવ પ્રગટી શકે છે. સદ્ભાવની પ્રથમ ભૂમિકા ચાહવાપણાની સ્થિતિમાંથી પ્રગટે છે. કોઈને દિલથી ચાહ્યા વિના તેના પરત્વે સદ્ભાવ

આપમેળે પ્રગટી જવો તે કદી શક્ય હોતું નથી. એટલે જ હૃદય હૃદયથી ચાહવાનું જો બની શકે તો રાગદ્વેષ પણ મોળા પડે. ખરેખરા ચાહવાપણામાં આશા-અપેક્ષાને પણ સ્થાન હોતું નથી. આપણે આપણું ચાહવાપણું આપણા લક્ષમાં જીવતુંજાગતું, તરવરતું અને તરતું રાખ્યા કરીએ એ જ દિલની અભિલાષા અને પ્રાર્થના.

(‘મુક્તાત્માનો પ્રેમસ્પર્શ’ ચોથી આ., પૃ. ૧૧૪ થી ૧૧૮)

૧૧. ઊંધના કારણો

- પૂ. શ્રીમોટા

કુંભકોણમ્

તા. ૨૪-૮-૧૯૫૧

ઊંધ ઘણી વધારે આવે છે તેનું કારણ ઘણું આળસ અને તામસ કહેવાય. જીવ જ્યારે સાધના કરવા માંડે છે અને ખરેખરો તે તેમાં રચ્યોપચ્યો થઈ જાય છે, ત્યારે તેનામાં અંદરથી અને બહારથી ભારે ધમસાણ મચે છે, તે હકીકત સાચી છે, પરંતુ એવી રીતે તારી સાધના હજી ચાલુ થયેલી છે કે કેમ તે તારે વિચારવાનું છે. એટલે સાચી અને તટસ્થ રીતે વિચારતાં તો ઊંધનું કારણ શરીર હોવું જોઈએ. અત્યંત તામસિક જડતાને લીધે પણ ઊંધનો એવો હુમલો આવે છે, અથવા તો જ્ઞાનતંતુઓની નબળાઈ થઈ જવાથી પણ તેમ બને છે. કેટલાકની બાબતમાં તેમની અમુક સહજ કુદરતી વૃત્તિઓને દબાવવાનું બનતું હોય, અથવા તેનું જે પ્રકારનું સહજ વ્યક્ત થવાપણું હોય, તેવી રીતે તે ના બનતું હોય અને તેથી કરીને એક પ્રકારની વિકૃતિ પણ થાય છે, તેને પરિણામે ઊંધ વિશેષ આવે છે. આમ વિચારતા ઊંધ વિશેષ આવવાનું કારણ સાધનાને અંગે છે એમ માનવાનું કશું કારણ નથી, પરંતુ ઉપર કહ્યાં તેવાં કારણોમાંના કોઈ કારણો હશે. શરીરમાં પ્રગટવી ઘટતી જે સહજસ્ફૂર્તિ તે સહજસ્ફૂર્તિનો તારામાં અભાવ લાગે છે. દરેક કામકાજ જે કંઈ કર્યા કરવાનું આવે છે તે નિર્જીવપણે, એક ઘરેડની માફક થયા કરતું હોય એના જેવું લાગે છે.

(‘મુક્તાત્માનો પ્રેમસ્પર્શ’ ચોથી આ., પૃ. ૧૧૪ થી ૧૧૮)

જે જાણવાથી સહુને જણાય, જે પામવાથી સઘળું પમાય
તેની પ્રભો હે ! સ્મૃતિ જાગી ઊઠે એવી કૃપા શીઘ્ર તમે કરોને. ૭૭

જેને] જાણવાથી સહુને જણાય [= જાણી શકાય છે], જેને] પામવાથી સઘળું પમાય
[છે], હે પ્રભો ! તેની સ્મૃતિ જાગી ઊઠે [= તે આત્માનો સાક્ષાત્કાર થઈ જાય] એવી
કૃપા શીઘ્ર તમે કરો ને !

૭૭મા શ્લોકમાં ભટ્ટ સાહેબ લખે છે : “જે જાણવાથી સહુને જણાય, જે પામવાથી સઘળું પમાય” જબરજસ્ત ઊંડાણવાળા આ શ્લોકની સ્પષ્ટતા કરવા માટે આપણે શ્રી ગોપીનાથ કવિરાજે કરેલ શ્રી શ્રીમા આનંદમયીની પરાવાણીની વ્યાખ્યાની અત્રે નોંધ કરીશું : “માણસ અભાવગ્રસ્ત હોવાથી, તે અભાવ દૂર કરવા માટે કંઈક મેળવવા પ્રયત્ન કરે છે. પરંતુ મેળવ્યા પછી પણ થોડા સમય પૂરતી અભાવનિવૃત્તિ થાય છે ખરી, છતાં ફરી પાછો અભાવ જાગી ઊઠે છે. આ પ્રકારના માગવા અને પામવાના વ્યાપારમાં તેનું દીર્ઘ જીવન વિતાવે છે, પણ માગવાનો અંત આવતો નથી અને પામવાનું થતું નથી. કારણ કે ગમે તેટલું તે મેળવે તો પણ કાંઈક અપ્રાપ્ત તો રહેશે જ, ગમે તેટલું કંઈ પણ પામો તો પણ તૃપ્તિ થતી નથી.

“આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં જણાય છે કે માગવાનો છેડો નથી, તેથી પામવાનો અંત નથી. આનું એકમાત્ર કારણ એ છે કે એવી કોઈ વસ્તુ માગવામાં આવતી નથી જે પામતાં બીજી કશી જ આકાંક્ષા ન રહે. એ જ વસ્તુ આત્મા સ્વયં. જે માગે છે અને જેને માગે છે, તેનો આત્મા જ તે વસ્તુ છે. તે એક હોવા છતાં અનંત છે; કારણ કે તેમાં જ બધું છે. તેને પામતાં જ બધું પામી જવાય છે, કશું પણ પામવાની આકાંક્ષા રહેતી નથી.”

“તે પામવા માટે અંતર્મુખ થવાનું હોય છે. અંતર્મુખમાં જે હું અર્થાત્ પોતે સ્વયં, બહિર્મુખમાં તે જ અનંત વિશ્વરૂપે ભાસે છે. ખંડ ખંડ ભાવે બાહ્ય વસ્તુઓ માગવામાં આવે તો માગવાનું પ્રયોજન ક્યારેય નિવૃત્ત થશે નહિ. અંતર્મુખ થતાં પોતાને પામી શકાશે ત્યારે બહિર્મુખ ભાવ રહેશે નહિ, ત્યારે જુદું જુદું માગવાનું પણ રહેશે નહિ. એક પામવાથી બધું પામવા રૂપ અંત આવી જશે.” આ જ રીતે તમે પોતે તમને પોતાને જાણી લ્યો તો પછી બીજું કાંઈ જાણવાનું રહેતું નથી. આત્માને જાણ્યો એટલે સમગ્ર જગતને જાણ્યું. કહેવાય છે કે “હાથીના પગલામાં બધાં જ પગલાં સમાઈ જાય છે.”

ભટ્ટ સાહેબ લખે છે : “જો ગુરુની કૃપા થાય તો માણસ પોતાના સ્વરૂપને જાણી શકે છે, પામી શકે છે, અનુભવી શકે છે. જીવદશાની સ્થિતિ કે જેમાં આત્માની વિસ્મૃતિ થઈ છે તેમાંથી જાગી જવાય છે. જે લાંબા ગાળાના યોગાભ્યાસ પછી મેળવવામાં સફળતા મળે એ શ્રી સદ્ગુરુના સાન્નિધ્યમાં તદ્દન સરળતાથી અનાયાસે મળી રહે છે.” શ્રીમોટા કહે છે : “શ્રેયાર્થી કૃપાની મદદ હૃદયથી યાચ્યા કરે તે મહત્વનું છે. પોતાના ખંત અને ધગશના પુરુષાર્થ સાથે સદ્ગુરુના આશીર્વાદ અને કૃપા જરૂરનાં છે તેની ના નથી, પરંતુ પોતે પણ, કાંઈ પણ કર્યા કારવ્યા વિના એની કૃપા પર જ આધાર રાખવાનું કરશે તો તેને કૃપા મળવી શક્ય નથી.” શ્રીમોટા કહે છે : “કૃપા તો હોય જ છે, પરંતુ એ ત્યારે જ શ્રેયાર્થી અનુભવી શકે કે જ્યારે તે Responsive હોય.”

આ વૈખરી શ્રીહરિનામ ગાય, નિંદારસે ના કદી લીન થાય,

ઉદ્દેગ જેથી નવ કોઈને હો એવી મને સન્મતિ નાથ ! દેજો. ૭૮

આ [મારી] વૈખરી[= વાણી] શ્રીહરિનામ ગાય, કદી[ય] નિંદારસે લીન ના થાય, જેથી
[= જે વાણીથી] કોઈને ઉદ્દેગ ન હો [= થાય], [હો] નાથ ! મને એવી સન્મતિ દેજો.

ના અન્યના દોષ વિશે હું રાચું, સ્વદોષને સ્પષ્ટપણે નિહાળું,

નિર્મૂળ તે સૌ કરવા મથું હું એવી પ્રભો ! સન્મતિ નિત્ય યાચું. ૭૯

હું અન્યના દોષ વિશે ના રાચું, સ્વદોષને સ્પષ્ટપણે નિહાળું [અને] તે સૌ [દોષોને] હું
નિર્મૂળ કરવા મથું એવી સન્મતિ [હો] પ્રભો ! નિત્ય યાચું [હું].

આ બન્ને શ્લોકમાં ભક્ત સાહેબ વાણીના તપની વાત કરે છે. વાણી એ વાતચીતનું, સંપર્કનું માધ્યમ છે. જો આપણે કેવળ ટેવવશ નિંદા, કૂથલી કરીને, અર્થહીન પ્રલાપ કરીને, વાણીનો દૂરઉપયોગ કરીને, વાણીને હલકી પાડીએ, એનું સન્માન ન જાળવીએ તો આપણાં જ્ઞાનતંતુઓમાં તાણ ઊભી થાય છે. દૂષિત અને નિરર્થક વાણી આપણા મનમાં વિષાણુ પેદા કરે છે. વિવેક ચૂડામણિમાં [૭૮ થી ૮૪ શ્લોક] આદિ શ્રીશંકરાચાર્ય જણાવે છે : “શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ જેવા ઈન્દ્રિયોના વિષયો, વ્યક્તિને માટે સુંવાળા રેશમના તાર જેવું ભોગરૂપી બંધન એવી રીતે સર્જે છે કે તે પોતાના આત્મસ્વરૂપથી વિમુખ થઈ, આત્મવિચારથી દૂર જઈ વિષયચિંતનમાં રાચે છે અને જાતે જ વિનાશના મુખમાં પ્રવેશે છે.” તેઓ [૭૯મો શ્લોક] જણાવે છે : “કાળા ઝેરી સર્પનું ઝેર તો જેને સર્પ કરડે તેને જ ચઢે છે, જ્યારે શબ્દ આદિ વિષયોનું ઝેર તો તેના સમાગમ કે સ્પર્શ વિના જ ચઢે છે... શબ્દનું દૂરથી શ્રવણ થાય તો પણ વ્યક્તિ વિષયસ્પર્શ પૂર્વે ઘાયલ થઈ મૃત્યુ પૂર્વે મરે છે.” તદ્રૂપાનંદજી આનું વિશ્લેષણ કરતાં મહાભારતનું ઉદાહરણ આપે છે. “દ્રૌપદીએ મ્હેણું માર્યું : ‘આંધળાના છોકરા આંધળા જ હોય છે.’ આ શબ્દબાણ દૂરથી જ દુર્યોધનના વિચારોમાં વ્યાપી ગયું કે તેણે વેરની વસૂલાતનો તકતો ગોઠવ્યો. સર્પના ઝેરની દવા હોય છે, પરંતુ શબ્દબાણની કોઈ દવા હોતી નથી.”

શ્રી અરવિંદ અને શ્રી માતાજી વાણી વિશેના નિયમો વર્ણવે છે : વધુ પડતું બોલવાની વૃત્તિને કાબૂમાં રાખવી. તકરાર, વાદવિવાદ આ બધાથી દૂર રહેવું. બોલવાનો અવાજ તથા શબ્દો શાંત, સ્વસ્થ અને નિરાગ્રહી રાખવા. બીજાની નિંદા કે ટીકાથી દૂર રહેવું. મહર્ષિ અરવિંદ કહે છે : “સામાન્ય રીતે વાણી સપાટી ઉપરની પ્રકૃતિની અભિવ્યક્તિરૂપે હોય છે, તેથી આવી વાણીમાં પોતાની જાતને બહાર ફેંકવાથી શક્તિ ક્ષીણ થાય છે.” ડિવાઈન મધર વાણીના સંયમ વિશે દોરવણી આપતાં કહે છે : “હદ બહારની હસાહસ, બિનજરૂરી વાતચીત ખરેખર શક્તિને વેડફી જ નાંખે છે, એમાં લેશમાત્ર શંકાને સ્થાન નથી, આ વસ્તુમાં ખૂબ જ સંયમિતતાની જરૂર છે. તમે લોકોની સાથે વાત કરતાં હો ત્યારે આસપાસ પ્રભુનું જીવંત સાન્નિધ્ય અને રક્ષણ હંમેશાં કાળજીપૂર્વક રાખો. બને તેટલું ઓછું બોલો. પોતાની વાણીને અટકાવી દેવી તેના કરતાં તેના પર કાબૂ રાખવો તે મહાન અને ફળદાયી તપસ્યા છે.” શ્રી અરવિંદ સાધના માટે વાણીના સંયમને અતિઆવશ્યક ગણાવતાં કહે છે : “બોલવાનું બને તેટલું ઓછું કરવું તે સાચા કર્મ માટે, આંતર સાધનાને માટે ખરેખર મદદરૂપ થાય તેમ છે.”

આજીવન સત્યાચરણ કરનારાં અને સત્યાચરણના આગ્રહી શ્રી વિમલાબહેન ઠકાર કહે છે : “આપણે જ્યારે જુદું બોલીએ છીએ ત્યારે વાણીમાં જે વિસંવાદિતા આવે છે તેને કારણે માનસિક સ્તરે ઘણો ગૂંચવાડો

ઊભો થાય છે.” માધવ પંડિત લખે છે : “જ્યારે જ્યારે તમે જુદું બોલો છો ત્યારે ત્યારે તમે એક ડગલું પાછાં હઠો છો અને ભાવિ માટે એક વિપરીત કર્મ બાંધો છો.” “સત્યને આપણા રોજિંદા જીવનના કેન્દ્રમાં સ્થાપિત કરવું જોઈએ, તેના નૈતિક મૂલ્યને કારણે નહિ, તે પુણ્ય છે માટે પણ નહિ, પરંતુ તે આત્માનો, આપણી અંદર રહેલા દિવ્યતત્વનો, ચૈતન્યનો સ્વભાવ છે તેથી.”

આદિ શંકરાચાર્ય કહે છે : “સત્ય બોલવાથી જ આત્માની ઉપલબ્ધિ થાય છે એવું નથી. અસત્યનો પરિત્યાગ કરવાથી આત્માની ઉપલબ્ધિ થાય છે, અર્થાત્ અસત્ય વચનનો ત્યાગ કરો. અસત્ય બોલવાનું છોડી દો, પરંતુ સત્ય પણ એ જ બોલો જે કહેવું અતિ આવશ્યક હોય.” કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે સત્ય બોલો એટલે અસત્યનો ત્યાગ આપોઆપ થઈ જાય છે.

ભદ્ર સાહેબ શ્રીમોટાને પ્રાર્થે છે : “બીજાની નિંદા અને દોષદર્શનમાં હું ન રાચું એવી મને મતિ આપો.” અહીં શ્રી વિમલાબહેને કહેલી વાત નોંધવા યોગ્ય છે. તેઓ કહે છે : “પ્રશ્નકર્તા પૂછે છે : ‘જ્યારે હું લોકોને મળું છું ત્યારે તેમની મૂર્ખામી, અહંકાર અને દોષો નિહાળું છું ! તેમાં ખોટું શું છે ?’ જો તમે સંવેદનશીલ અને બુદ્ધિશાળી વ્યક્તિ હશો તો આ નોંધ લેશો જ... તો તેમાં ખોટું શું છે ? ત્યાં ખોટું શું છે તે તમે જાણો છો ? જો તમે ત્યાં ચોંટી જશો તો તમને એ વ્યક્તિ પ્રત્યે અણગમો પેદા થશે, કારણ કે હું માનું છું કે મારી અંદર આવી મૂર્ખામી નથી. બીજી વ્યક્તિની મૂર્ખામી, અહંકાર, દોષો જોવામાં અટકી જવાને બદલે મને એક પગલું આગળ વધવા દો. મૂર્ખામી શું છે, અહંકાર શું છે તે જોતાં હું શીખ્યો છું. હવે એક ડગલું આગળ વધીને હું મારી અંદર તપાસું કે મારામાં કેટલી મૂર્ખામી, અભિમાન છે ? અર્ધે રસ્તે અટકી જવાનો કોઈ અર્થ નથી. જ્યારે હું મારામાં રહેલી મૂર્ખતા, દોષો, ઊણપો, અભિમાન નિહાળીશ ત્યારે બીજામાં આ બધું જોઈને તેના પ્રત્યે અણગમો દાખવીશ ખરો ?... મને સમજાશે કે બીજામાં જે છે તે જ મારામાં છે. અમે એક જ હોડીમાં પ્રવાસ કરી રહ્યા છીએ. કહેવાતી મૂર્ખતા કે મિથ્યાભિમાન એ મગજની વર્તણૂકો છે. આપણા બધાંમાં આ સંસ્કાર હોય છે.

“આ સમજ્યા પછી કોઈ પણ ડાહ્યો-શાણો માનવી કોઈના પ્રત્યે અણગમો, તિરસ્કાર દાખવવામાં પોતાની ઊર્જા કે જીવન વેડફશે નહિ. તે બધી નકારાત્મક ઊર્જાઓ છે. આ ઊર્જાઓ સામેની વ્યક્તિ કરતાં તમને વધુ નુકસાન પહોંચાડે છે. તે જ્યારે તમારા શરીરના જ્ઞાનતંતુઓમાં અને રસોમાં ભળે છે ત્યારે તે શરીરમાં દબાણો ઊભાં કરે છે અને તેથી તમે જ પીડા ભોગવો છો. પછી તમારી સંવેદનશીલતા પ્રદૂષિત થાય છે. તમારા પ્રતિભાવ મર્યાદિત અને વિકૃત આવે છે અને તમે જીવવાની તક ગુમાવો છો.”

આમ તે બૂમરંગ સાબિત થાય છે.

(ક્રમશઃ)

‘હરિ:ૐ ગુંજન’ને મળેલ દાન

(૧)	મુદુલાબેન એમ. મુખી - અમદાવાદ	રૂ. ૧,૦૦૦/-
(૨)	યોગેશભાઈ આશરા - અમદાવાદ	રૂ. ૧,૦૦૦/-
(૩)	રાજેન્દ્રભાઈ રતીલાલ ચારણ - અમદાવાદ	રૂ. ૫૦૦/-

‘હરિ:ૐ ગુંજન’ ઉપરોક્ત સર્વે સ્વજનોનો હૃદયપૂર્વક આભાર વ્યક્ત કરે છે.

The postal Regn. No. G-KDA-119/2019-21 valid upto 31-12-2021, posted from Nadiad Head post office on 5th date of every Two Month. Issued by the SSPO's Kheda division, Nadiad • RNI No. GUIGU/2018/76364

(BOOK-POST - Printed Matter)

Printed and Published by RAJENDRA BACHUBHAI RAVAL on behalf of HARI OM ASHRAM - NADIAD and Printed at Sahitya Mudranalaya Pvt. Ltd., City Mill Compound, Kankaria Road, Ahmedabd-380022 and published from HARI OM ASHRAM - P.B. No. 74, NADIAD.

Hon'ble Editor RAJENDRA BACHUBHAI RAVAL